

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών

Δημόσια Ιστορία

Διπλωματική Εργασία

Η έννοια του λαού και η ιστορία των λαϊκών αγώνων
στην Ελλάδα μέσα από το έργο του Κορδάτου

Χαράλαμπος Παπαθεολόγου

Επιβλέπων καθηγητής: Γιάννης Κουμπουρλής

Αθήνα, Ιούνιος 2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του/της φοιτητή-φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο Ε Α Π, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσης τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Η έννοια του λαού και η ιστορία των λαϊκών αγώνων
στην Ελλάδα μέσα από το έργο του Κορδάτου

Χαράλαμπος Παπαθεολόγου

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:
Γιάννης Κουμπουρλής

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής/Συν-
Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Αθήνα, Ιούνιος 2026

*Στην μνήμη του κορυφαίου αγωνιστή, πολιτικού, ιστορικού, κοινωνιολόγου,
του ποιό σημαντικού θεμελιωτή της μαρξιστικής επιστήμης
και δάσκαλου όλων όσων αγωνίζονται για τον σοσιαλισμό στην Ελλάδα
Γιάννη Κορδάτο.*

Για τον Κορδάτο και το έργο του:

Είναι μάθημα και οδηγός και πίστη στο μέλλον

Κώστας Βάρναλης.

*Το πολύπλευρο έργο του Γ. Κορδάτου ανήκει στα αποχτήματα του
νεοελληνικού πολιτισμού, σαν πρώτη αναπτυγμένη προσπάθεια μαρξιστικής
ιστοριογραφίας στον τόπο μας. Είναι χρέος των μαρξιστών επιστημόνων να
εμβαθύνουν κριτικά στην εργασία και να αναπτύξουν παραπέρα τα θέματα
που πραγματεύτηκε ο αείμνηστος ιστορικός. Τιμούμε το έργο του Γιάννη
Κορδάτου, που ένας από τους πρώτους μόχθησε να φωτίσει τον εργαζόμενο
λαό μας γύρω από τα ζητήματα της Ιστορίας του.*

Χαρίλαος Φλωράκης.

Περίληψη

Στόχος της εργασίας είναι η διερεύνηση των απόψεων του Κορδάτου, μέσα από το συγγραφικό έργο του, για την κοινωνική κατάσταση, τον λαό και τους αγώνες του, την ταξική πάλη και τις εμφύλιες αντιθέσεις, για το κράτος που δημιουργήθηκε μετά την επανάσταση του 1821, για την πολιτική αλλαγή και την νέα Ελληνική κοινωνία. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μεθοδολογία και το θεωρητικό πλαίσιο που χρησιμοποιεί προκειμένου να καταγράψει αυτή την περίοδο της ιστορίας της Ελλάδας, κυρίως μέσα από το έργο του: *Η Κοινωνική Σημασία της Κοινωνικής Επαναστάσεως του 1821*. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η αναλυτική διερεύνηση των ταξικών αντιθέσεων, μεταξύ των αντιμαχόμενων στους αγώνες του λαού για κοινωνική απελευθέρωση και λαϊκό κράτος.

Λέξεις-Κλειδιά:

Λαός, Λαϊκοί αγώνες, Ταξική πάλη, Εμφύλιες διαμάχες, Μαρξισμός, Ιστορικός Υλισμός, Εθνικισμός, Έθνος, Εθνική Ιστοριογραφία.

Abstract

The aim of the paper is to investigate Kordatos' views, through his writings, on the social situation, the people and their struggles, the class struggle and civil strife, on the state that was created after the revolution of 1821, on political change and the new Greek society. The first chapter presents the methodology and theoretical framework he uses to record this period of Greek history, mainly through his work: *The Social Significance of the Social Revolution of 1821*. The second chapter presents the analytical investigation of the class contradictions between the combatants in the people's struggles for social liberation and a people's state.

Keywords:

People, Popular Struggles, Class Struggle, Civil Wars, Marxism, Historical Materialism, Nationalism, Nation, National Historiography.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....

Abstract.....

Εισαγωγή.....1

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Μαρξιστικά ιδεολογικά ρεύματα που επηρέασαν τους πρώτους Έλληνες
μαρξιστές – Βιβλιογραφία5

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η πρώτη θεωρητική ανάλυση για τον λαό και τα λαϊκά στρώματα από τον
Κορδάτο.

β.1 Ο Κορδάτος και το ΚΚΕ

β.2 Η Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασεως του 1821 (1924) και η
Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία (1925) και η παρουσίαση της έννοιας του λαού και των
λαϊκών στρωμάτων.....11

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Η μεταβολή στην θεωρητική ανάλυση για τον λαό στα έργα του Κορδάτου
μετά το 1927 έως το 1962.

γ.1 Λαϊκά στρώματα, βιομηχανική ανάπτυξη και ταξικές αντιθέσεις

γ.2 Προσέγγιση της μεταβολής και οι λόγοι που τον οδήγησαν μέσα από τα έργα:
Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασεως του 1821 (1946)

Δημοτικισμός και Λογιωτατισμός (1927)

Ο Ρήγας Φεραίος και η εποχή του (1931)

Άρθρα από το 1935 έως το 1946 για τις ταξικές αντιθέσεις των αγροτών και των αστών
και για το γλωσσικό ζήτημα

Ρήγας Φεραίος και Βαλκανική Ομοσπονδία (1945)

Μελέτες για την ιμπεριαλιστική φάση στην Ελλάδα, για την εργατική τάξη και την
ταξική πάλη (1956) και για τον ταξικό χαρακτήρα της λογοτεχνίας (1962.....24

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....45

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....51

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στις 28 Μαρτίου του 1921 και με αφορμή τα 100 χρόνια από την επανάσταση του 1821, «ο Εργατικός Αγών», που ήταν το «επίσημον όργανον» του ΣΕΚΕ (Κ)¹ και της ΓΣΕΕ,² δημοσίευσε αποσπάσματα από το έργο του Γεωργίου Σκληρού «Το κοινωνικόν μας ζήτημα».³

Ο Γεώργιος Σκληρός ήταν ο πρώτος που το 1907 προσδιόρισε το χαρακτήρα της Επανάστασης του 1821.⁴ Στην κομματική ιστοριογραφία πρώτο χρονολογικά έργο για το 1821 είναι το βιβλίο του Γιάνη Κορδάτου, «Η κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επαναστάσεως του 1821» που κυκλοφόρησε το 1924.⁵

Ο Κορδάτος υπήρξε ο πρώτος που εισήγαγε συστηματικά την μεθοδολογία του ιστορικού υλισμού στην ελληνική ιστορική επιστήμη, αλλά και ο μοναδικός Έλληνας μαρξιστής ο οποίος ασχολήθηκε με τη μεγάλη αφήγηση της ελληνικής ιστορίας ως κριτική απάντηση στην αστική ιστοριογραφία. Εκπροσωπεί μια

1. Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος (Κομμουνιστικό).

2. Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας.

3. Η εφημερίδα «Εργατικός Αγών» χαρακτήριζε ως την «πρώτη σοσιαλιστική μελέτη θαλμένη σε ελληνικό θέμα».

4. Γεώργιος Σκληρός «Το κοινωνικόν μας ζήτημα» 1907, «Κατά βάθος ήτο αστική επανάστασις, προκληθείσα υπό της πρωτοφανούς οικονομικής ευεξίας των έσω και έξω αστικών στοιχείων (...) Ουκ ολίγον, εννοείται, συνέτεινε το παράδειγμα της γαλλικής επαναστάσεως».

Στις 25 Μάρτη 1922, ο «Ριζοσπάστης» δημοσίευσε άρθρο του Κορδάτου, Γραμματέα τότε της ΚΕ του ΣΕΚΕ (Κ), στο οποίο στηλίτευε την αστική τάξη. Έγραφε: «Η αστική κυβερνώσα τάξις δεν ηδύνατο παρά να πλαστογραφήσει τα πραγματικά αίτια της Ελληνικής Επαναστάσεως του '21 και να παρουσιάση αυτήν ως καθαρώς Εθνικόν απελευθερωτικόν κίνημα κατά των Τούρκων. Παρείδε επίτηδες τα οικονομικά αίτια που επρουκάλεσαν την εξέγερσιν και τους αγώνας του '21 και διαστρεβλώσασα τα γεγονότα εδίδαξεν εις τον λαόν εντελώς τ' αντίθετα απ' όσα συνέβησαν πριν και κατά την Επανάστασιν».

5. Ι. Κ. Κορδάτου, «Η Κοινωνική Σημασία της Ελληνικής Επαναστάσεως του 1821», Εκδοτικός οίκος Γεωργίου Ι. Βασιλείου, Αθήνα 1924. (1η έκδοση 1924, 2η (παράνομη) 1925, 3η 1927, 4η 1946, 5η 1972, 6η 1973, 7η 1974, 8η 1974, 9η 1975). Τότε που η Μικρασιατική Εκστρατεία είχε φτάσει στο τέλος της και ο αστικός Τύπος επιχειρούσε με παραληρηματικά άρθρα να υπερτονίσει τα περί «εθνικής ενότητας», συνδέοντας το 1821 με την ιμπεριαλιστική επίθεση του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία, για την εκπλήρωση της Μεγάλης Ιδέας.

εποχή όπου το Ελληνικό κράτος έχει πλέον διαμορφωθεί πλήρως, γεωγραφικά και πληθυσμιακά. Ο Κορδάτος εντάσσει το έθνος στο πλαίσιο του εθνικού κράτους, ως ένα φαινόμενο κοινωνικό, μια ιστορική έννοια, δημιούργημα του καπιταλισμού, το οποίο θα φτάσει στο τέλος του, με το τέλος του οικονομικού συστήματος της κεφαλαιοκρατίας. Ο Κορδάτος διαιρεί την ιστορία σε οικονομικά στάδια, με κυριότερα το δουλοκτητικό, το φεουδαρχικό και το καπιταλιστικό σύστημα, αναγνωρίζοντας την ιστορική νομοτέλεια της τελικής επικράτησης του σοσιαλισμού. Το πιο σημαντικό είναι ότι πραγματεύεται την Επανάσταση του 1821 ως προϊόν της σύγκρουσης των φεουδαρχικών σχέσεων παραγωγής με τις νέες παραγωγικές δυνάμεις, στο πλαίσιο της οθωμανικής αυτοκρατορίας.⁶ Η ανάδυση της ελληνικής εθνικής συνείδησης και η δημιουργία του νέου ελληνικού κράτους, μέσα από την Επανάσταση του 1821 αναλύονται με την μέθοδο του ιστορικού υλισμού, της μαρξιστικής θεωρίας για την πάλη των τάξεων και σε σχέση με την νέα κοινωνική κατάσταση στην Ελλάδα. Σε αντίθεση με την επίσημη εθνική ιστοριογραφία και το κυρίαρχο ιδεολογικο-πολιτικό πλαίσιο, η Επανάσταση ήταν για τον Κορδάτο ένας εθνικός αγώνας με έντονα όμως ταξικά χαρακτηριστικά.⁷

Η απήχηση του βιβλίου προκάλεσε ισχυρές αρνητικές αντιδράσεις, με πρωταγωνιστές το επίσημο κράτος και την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδας.⁸

6. Λέει για την Αστική τάξη: «Η τάξις αυτή -άσχετον αν αργότερα επέρασεν εις την αντίδρασιν- έπαιξε κατά τους χρόνους εκείνους προοδευτικόν ρόλον και μάλιστα ρόλον πρωταγωνιστού εις την προπαρασκευήν και οργάνωσιν της εθνεγερσίας». Ι. Κ. Κορδάτου, «Η Κοινωνική Σημασία της Ελληνικής Επαναστάσεως του 1821», Εκδοτικός οίκος Γεωργίου Ι. Βασιλείου, Αθήνα 1924.

7. Η μαρξιστική θεωρία για την πάλη των τάξεων αποδεικνύει την εξέλιξη της κοινωνίας. Από την αρχή τονίζει ότι: Όλη η ιστορία της ανθρώπινης κοινωνίας ως σήμερα είναι μία ιστορία πάλης τάξεων. Κάρλ Μάρξ – Φρ. Εγκελς.

8. Η κυβέρνηση Πάγκαλου το κατέσχεσε και απαγόρευσε την κυκλοφορία του, ενώ η Ιερά Σύνοδος ανέθεσε σε θεολόγο «...να γράψει ειδική μελέτη με την οποία (...) ν' αποδείξει πως η θεωρία του ιστορικού υλισμού και ο μαρξισμός είναι "έωλα κατασκευάσματα"».

Ο Κορδάτος αναλύει τον κοινωνικό χαρακτήρα της Επανάστασης του 1821 για να βγάλει συμπεράσματα για την ελληνική κοινωνία της εποχής της, κάτω από την σκοπιά της μαρξιστικής στρατηγικής. Στο βιβλίο του *«Η Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επαναστάσεως του 1821»*, το 1821 έχει το χαρακτήρα αστικής επανάστασης, η οποία έφερε στην πολιτική εξουσία την ήδη οικονομικά κυρίαρχη αστική τάξη. Η κυρίαρχη αστική τάξη ωστόσο, μετασχηματίζεται κατά τον Κορδάτο από το 1880 και μετά σε σύγχρονη, βιομηχανική αστική τάξη, αποκτώντας μετά την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας αντιδραστικά χαρακτηριστικά. Μάλιστα θεωρεί το 1924 ότι η ελληνική αστική τάξη έχει αποκτήσει ιμπεριαλιστικά χαρακτηριστικά από τις αρχές του 20ού αιώνα.

Την εργασία θα απασχολήσουν οι απόψεις του Κορδάτου μέσα από το έργο του, για την κοινωνία, την κατάσταση και τους αγώνες του λαού, καθώς και για τις τάξεις και την πάλη τους, για το κράτος που προέκυψε μετά τη επανάσταση του 1821, αλλά και για την πολιτική αλλαγή, για την νέα ελληνική κοινωνία. Στόχος του ήταν μέσα από τις «πολιτικές θέσεις»⁹ και την χρήση της επιστημονική μεθόδου του ιστορικού υλισμού να αποδείξει ότι η επανάσταση του '21 υποκινήθηκε από την αστική τάξη, ότι για την δημιουργία του νέου κράτους υπήρξαν πολλά εσωτερικά και εξωτερικά προβλήματα και ότι τελικά η εργατική τάξη της Ελλάδας θα κάνει και αυτή την επανάστασή της.

Η επανάσταση των Ελλήνων είχε λοιπόν, κατά τον Κορδάτο, στην ιδεολογική πρωτοπορία της την αστική τάξη, που ήταν επηρεασμένη από τα διδάγματα του γαλλικού διαφωτισμού. Ραχοκοκαλιά της όμως υπήρξε η φτωχή αγροτιά που με το δικό της αίμα και τον αγώνα της, που αποκρυσταλλώθηκε στα πρόσωπα των

Επισημαίνει ότι «η Επανάστασις του 1821 επροδόθη, όχι μόνον από τους κοτζαμπάσηδες και Φαναριώτες, αλλά και από τους αστούς», ότι η Ελλάδα «είναι συγκεκριμένον προτεκτοράτον της Αγγλίας» και ότι ο ελληνικός λαός «ευρίσκεται εις την κατάστασιν του ημιαποίκου». Ι. Κ. Κορδάτου, *«Η Κοινωνική Σημασία της Ελληνικής Επαναστάσεως του 1821»*, Εκδοτικός οίκος Γεωργίου Ι. Βασιλείου, Αθήνα 1924.

9. Από το άρθρο του Γεωργιάδη (μέλος μαζί με τον Σιδέρη και τον Μπεναρόγια του "Εκπαιδευτικού Τμήματος" που ήταν όργανο ιδεολογικής και πολιτικής επιμόρφωσης των μελών του Σοσιαλεργατικού Κόμματος) για τα 100 χρόνια της επανάστασης του '21. Γιώργος Δ. Μπούμπους, *Η Ελληνική κοινωνία στην πρώτη μαρξιστική σκέψη: Γ. Σκληρός – Γ. Κορδάτος (1907 – 1930)*. Σελ. 49, 58.

κλεφτών και των καπεταναίων, έχτισε το ελεύθερο ελληνικό κράτος. Στο πλευρό της επανάστασης τάχθηκαν από την αρχή οι λαοί και τα ριζοσπαστικά

πνεύματα της εποχής, που ήταν ένα ισχυρό πολιτικό κίνημα με διεθνιστικά χαρακτηριστικά: άλλωστε, ο 19ος αιώνας είναι η εποχή της συγκρότησης της εθνικής ιδέας, την οποία εξέφρασε το κίνημα του ο φιλελληνισμού.¹⁰

Η Επανάσταση νίκησε και πέτυχε το βασικό της σκοπό, την απελευθέρωση από τον οθωμανικό ζυγό και τη συγκρότηση του ελληνικού έθνους - κράτους, παρά τον αρνητικό διεθνή συσχετισμό δυνάμεων. Το μέλλον όμως του νεοελληνικού κράτους από την αρχή το υπονομεύουν και το υποθηκεύουν, κατά τον Κορδάτο, οι κυρίαρχες κοινωνικές τάξεις που έβαζαν το δικό τους συμφέρον πάνω από το συμφέρον του έθνους, αλλά και οι μεγάλες δυνάμεις, και κυρίως η Αγγλία. Μετά τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους, επιβλήθηκε στην Ελλάδα μοναρχία, χωρίς να είναι επιλογή των επαναστατημένων Ελλήνων αυτό το πολίτευμα. Κι έτσι, από πολύ νωρίς, «στου Όθωνα τα χρόνια», φάνηκε ότι ο αγώνας του '21 άφησε πίσω του ανοιχτά ζητήματα και παρακαταθήκες για νέους αγώνες: τα προβλήματα της εξάρτησης και του δίκιου των λαϊκών στρωμάτων ακόμα δεν έχουν βρει την ιστορική τους λύση κατά τον Κορδάτο.

Μετά τους πρώτους αιώνες της οθωμανικής κατάκτησης που υπήρξε πτωχό γύρισμα στην κλειστή οικονομία, οι κοσμογονικές αλλαγές που πραγματοποιούνταν στη Δύση με την Γαλλική Επανάσταση είχαν αντίκτυπο στους Έλληνες αστούς που ήταν στο εξωτερικό, αλλά και στο εσωτερικό της

10. Από την πατρίδα του ο καθένας, αλλά και πολλοί και στην ίδια τη μαχόμενη Ελλάδα, οι φιλέλληνες, διανοούμενοι, ή απλοί άνθρωποι αφιερωμένοι στην ιδέα της επανάστασης, της ανθρώπινης χειραφέτησης, όπως την όριζε η εποχή, αφιέρωσαν στην ελληνική υπόθεση το έργο τους, τη δράση τους, αλλά και τη ζωή και το αίμα τους.

χώρας. Οι Έλληνες αστοί διαφοροποιήθηκαν τότε, κατά τον Κορδάτο, και δεν περίμεναν πλέον τη σωτηρία από την Ρωσία, όπως οι κοτζαμπάσηδες και οι δεσποτάδες, ούτε ήταν μοιρολάτρες όπως μεγάλη μερίδα του λαού. Αντίθετα,

επηρεασμένοι από τις γαλλικές δημοκρατικές ιδέες, όταν δημιουργήθηκαν οι αντικειμενικές συνθήκες αντέδρασαν μαχητικά. Το πιο σημαντικό δίδαγμα της Επανάστασης των Ελλήνων είναι ότι όταν οι λαοί είναι αποφασισμένοι να αγωνιστούν και να νικήσουν, τίποτε δεν μπορεί να αλλάξει τις νομοτέλειες της ιστορίας. Η επανάσταση του '21 λοιπόν, ανατρέποντας τους συσχετισμούς δυνάμεων και καταργώντας στην πράξη την Ιερά Συμμαχία, κατέδειξε κατά τον Κορδάτο την νομοτέλεια της ιστορίας, μέσα από την οποία περνούν τα επόμενα λαϊκά κοινωνικά και εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα, οι επαναστάσεις του μέλλοντος.¹¹

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Μαρξιστικά ρεύματα που επηρέασαν τους πρώτους Έλληνες μαρξιστές και η βιβλιογραφία τους.

Η επανάσταση του 1821 είναι για τους Έλληνες κεντρικής σημασίας, διότι τους απέσπασε από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, και έτσι αυτοί ίδρυσαν το

11. Η ελληνική επανάσταση είχε μεγάλη προοδευτική σημασία. Ήταν ένα αστικό επαναστατικό κίνημα εναντίον της φεουδαρχίας και της αντίδρασης. Από το άλλο μέρος, το κίνημα αυτό χτύπησε άμεσα την Ιερά Συμμαχία. Ως τότε, τα κράτη της Ιεράς Συμμαχίας ήταν πάντοτε σύμφωνα. Έτσι κατόρθωσαν να συντρίψουν τα επαναστατικά κινήματα στην Ισπανία και την Ιταλία. Αλλά με την ελληνική επανάσταση ξέσπασαν ανάμεσά τους σοβαρές διαφωνίες. Οι διαφωνίες τους αυτές προέρχονταν από τις αντιθέσεις τους στο ανατολικό ζήτημα και ως ένα σημείο βοήθησαν να εξασθενήσει η αντιδραστική αυτή συμμαχία.
Παγκόσμια Ιστορία της Ακαδημίας Επιστημών της ΕΣΣΔ

ανεξάρτητο Ελληνικό κράτος. Για τους εθνικιστές ιστορικούς¹² η επανάσταση αυτή αποδεικνύει τη συνέχεια του ελληνικού έθνους: η επανάσταση ήταν αποτέλεσμα της επιθυμίας για την εθνική ανεξαρτησία και για επιστροφή στο ένδοξο ιστορικό παρελθόν. Με το ιστορικό παρελθόν των Ελλήνων όμως, εκτός

από τους «εθνικούς» ιστορικούς ασχολήθηκαν, προκειμένου να ερευνήσουν τα στοιχεία που χαρακτήρισαν την επανάσταση, και οι μαρξιστές ιστοριογράφοι. Τους μαρξιστές του πρώτου μισού του 20ού αιώνα, αυτού του πρώιμου ελληνικού μαρξισμού, όπως ο Γ. Σκληρός (1878-1919), ο Γ. Κορδάτος (1891-1961), ο Γ. Ζεύγος (1897-1947), ο Π. Πουλιόπουλος (1900-1943) και ο Σ. Μάξιμος (1899-1962), τους απασχολούσε μέσα από την θεωρία, την πολιτική και την ιστορία, να προσεγγίσουν την ιστορική μετάβαση της νεοελληνικής κοινωνίας, από την οθωμανική κατάκτηση στον καπιταλιστικό και στην συνέχεια στον σοσιαλιστικό τρόπο παραγωγής.¹³ Εκατό χρόνια μετά την επανάσταση του 1821, την περίοδο της Μικρασιατικής Εκστρατείας, η Επανάσταση βρισκόταν στο επίκεντρο της δημόσιας μνήμης και επικαιρότητας. Για τους μαρξιστές και ιδιαίτερα για τον Κορδάτο, με το έργο του «*Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*», ήταν επιβεβλημένο να αποδειχθεί ότι η κυρίαρχη εθνικιστική ιστοριογραφία, με την οπτική και τον τρόπο που μελετούσε τα γεγονότα πριν και μετά την επανάσταση του 1821,¹⁴ είχε τα χαρακτηριστικά της συσκότισης καθώς δεν βασιζόταν σε μια αντικειμενική προσέγγιση των πραγμάτων όπως συμβαίνει με την υλιστική αντίληψη της ιστορίας, που ξεκινά από την ταξική δομή της κοινωνίας, με την

12. *Εθνική Ιστορική Σχολή* – Σπυρίδωνας Ζαμπέλιος, Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος.

13. *La Revue Historique*, Τόμος 21, Τεύχος 1 (2024), *Ο Ελληνικός Μαρξισμός στο Πρώτο Μισό του 20ου Αιώνα: Μεταξύ Θεωρίας, Πολιτικής και Ιστορίας: Μερικές Προκαταρκτικές Σκέψεις*, Ιωάννης Κουμπουρλής.

14. Γιάννης Κορδάτος, *Η Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επαναστάσεως του 1821*, Αθήνα, Εκδοτικός οίκος Γεωργίου Ι. Βασιλείου, 1924. σελ. γ.

πρωτοεμφανιζόμενη αστική τάξη να παίρνει θέση ενάντια στους Οθωμανούς κατακτητές αλλά και τους ντόπιους γαιοκτήμονες.¹⁵ Για τους μαρξιστές, με τον ιστορικό υλισμό αποκαλύπτεται η ιστορική αλήθεια και η πραγματική κοινωνική κατάσταση της εποχής, ο οικονομικός παράγοντας που παίζει

κυρίαρχο ρόλο στην κοινωνική εξέλιξη εδώ και χιλιάδες χρόνια και η μελλοντική εξέλιξη που προκύπτει με την ταξική πάλη.¹⁶

Ο πρώτος που ασχολήθηκε με τον κοινωνικό χαρακτήρα της επανάστασης του 1821 και την σημασία της στην περαιτέρω εξέλιξη με την μέθοδο του ιστορικού υλισμού ήταν ο Γεώργιος Σκληρός.

Με το έργο του «*Το Κοινωνικό μας Ζήτημα*», προκύπτει μια διαμάχη τόσο εννοιολογική όσο και ιδεολογική που προκάλεσε διάσπαση στο δημοτικιστικό κίνημα και το χώρισε σε δύο ιδεολογικούς χώρους, τους «σοσιαλιστές» και τους «εθνικιστές».¹⁷ Αυτός που προσέδωσε όμως ακόμη περισσότερο υλιστικά χαρακτηριστικά στο 1821 ήταν ο Γιάννης Κορδάτος,¹⁸ Βασιζόμενος σε μια μαρξιστική επιστημονική ανάλυση για την ιστορική εξέλιξη των ευρωπαϊκών κοινωνιών,¹⁹ συμπέρανε ότι το 1821 ήταν μια αστική επανάσταση στην Ελλάδα,

15. Έδωσε βάση στη κοινωνική διάσταση απέναντι στον εθνικό χαρακτήρα, που διαμόρφωναν και την εξέλιξη του ελληνικού κράτους στην συνέχεια και στόχευε στην δημιουργία της ιδεολογίας της αστικής τάξης, με τις πολιτικές της Μεγάλης Ιδέας και της επέκτασης. La Revue Historique, Τόμος 21, Τεύχος 1 (2024), Γιάννης Κορδάτος: Ένας Έλληνας Μαρξιστής Ιστορικός στον Εικοστό Αιώνα, Βαγγέλης Καραμανωλάκης.

16. Γιάννης Κορδάτος, *Η Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*, Αθήνα, Εκδοτικός οίκος Γεωργίου Ι. Βασιλείου, 1924. σελ. ιβ', θ'.

17. Γενικά στους μαρξιστές κυριαρχεί η ιδέα της ιστορικής συνέχειας, από την επανάσταση του 1821 μέχρι την Εθνική Αντίσταση που πραγματώνονται οι στόχοι του '21. La Revue Historique, Τόμος 21, Τεύχος 1 (2024), *Ο Ελληνικός Μαρξισμός στο Πρώτο Μισό του 20ου Αιώνα: Μεταξύ Θεωρίας, Πολιτικής και Ιστορίας: Μερικές Προκαταρκτικές Σκέψεις*, Ιωάννης Κουμπουρλής.

18. Γεννήθηκε το 1891 στη Ζαγορά του Πηλίου και πέθανε το 1961 στην Αθήνα. Σπούδασε στη Νομική και ασχολήθηκε με την κοινωνιολογία, με πλούσια έργο και με την πολιτική όπου ήταν μέλος του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδας (ΣΕΚΕ) που στην συνέχεια εξελίχθηκε σε Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (ΚΚΕ) όπου διετέλεσε και γενικός γραμματέας του.

19. Γαλλική Επανάσταση το 1789 και Βιομηχανική επανάσταση στην Αγγλία τον 18ο αιώνα.

παρότι ο χαρακτήρας της ήταν εθνικός.²⁰ Θεώρησε ωστόσο ότι οι αστοί και οι κοτζαμπάσηδες τελικά συνασπίστηκαν, πήραν τον έλεγχο και περιόρισαν τους αγωνιστές και τις κοινωνικές διεκδικήσεις τους. Χαρακτηρίζοντας την επανάσταση του 1821 σαν αστικοδημοκρατική, ο Κορδάτος βάζει τις βάσεις για την προετοιμασία της εργατικής τάξης και της πρωτοπορίας της, του ΚΚΕ, για να περάσουν στο επόμενο στάδιο που είναι η προλεταριακή επανάσταση.²¹ Ο

Κορδάτος χρησιμοποιεί σε κάθε περίπτωση τον ιστορικό υλισμό σαν μέθοδο ανάλυσης της κοινωνίας, κάνοντας κριτική στη μεθοδολογία της αστικής ιδεαλιστικής προσέγγισης της ιστορίας.²² Το 1925 ο Κορδάτος εξέδωσε το δεύτερο έργο του, την «Νεοελληνική πολιτική ιστορία», όπου ασχολείται με την περίοδο από την οθωμανική κυριαρχία ως την ανεξαρτησία του ελληνικού κράτους το 1831.²³ Μια δεκαετία αργότερα υπήρξε μια μεγάλη διαμάχη του Κορδάτου με τον Ζεύγο, σε σχέση με την φύση της επανάστασης του 1821 και την κοινωνική φυσιογνωμία της, τα κοινωνικά στρώματα - τάξεις που έπαιξαν ρόλο σε αυτή την φάση της ιστορίας και το επίπεδο ανάπτυξης της ελληνικής κοινωνίας της συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου.²⁴ Στις 15 Οκτωβρίου 1933,

20. Γιάννης Κορδάτος, *Η Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*, σελ. ε'.

21. La Revue Historique, Τόμος 21, Τεύχος 1 (2024), Γιάννης Κορδάτος: Ένας Έλληνας Μαρξιστής Ιστορικός στον Εικοστό Αιώνα, Βαγγέλης Καραμανωλάκης.

22. Ιστορικός υλισμός που στηρίζεται στην μαρξιστική κοινωνιολογία, η οποία αντιμετωπίζει την ιστορία της ανθρωπίνης κοινωνίας ως ιστορία της πάλης των τάξεων. Ο Κορδάτος, ως αντίθετη μέθοδο στον ιδεαλισμό, εφαρμόζει την αντίληψη της ιστορίας, που δεν βλέπει σαν πρωταρχικό κίνητρο των πολιτικών και κοινωνικών μεταβολών τις ιδέες μα γυρεύει τις αιτίες τους στις βαθιές ρίζες της κοινωνίας. Ερευνώντας ο ιστορικός, μίαν ορισμένη εποχή, μια δοσμένη περίοδο της ιστορίας ενός λαού, βρίσκεται όλο ένα και πιο μπροστά στον τρόπο της παραγωγής, που κι αυτός πάλι, σε τελευταία ανάλυση, είναι εξαρτημένος από την κατάσταση της τεχνικής και γενικά των παραγωγικών δυνάμεων.

23. Επίσης έκανε τον πρόλογο στο μεταφρασμένο έργο του Χέρμαν Γκόρτερ για τον ιστορικό υλισμό (που δείχνει την σύνδεσή του με την θεωρία το Μαρξισμού) και το 1927 εξέδωσε δύο ακόμη έργα του, το «Αρχαίες θρησκείες και χριστιανισμός», για να δείξει τη σχέση του Χριστιανισμού με τις θρησκείες πριν από αυτόν και το «Δημοτικισμός και Λογιοτατισμός», για το γλωσσικό ζήτημα στην Ελλάδα.

La Revue Historique...B. Καραμανωλάκης

24. La Revue Historique, Τόμος 21, Τεύχος 1 (2024), *Ο Ελληνικός Μαρξισμός στο Πρώτο Μισό του 20ου Αιώνα: Μεταξύ Θεωρίας, Πολιτικής και Ιστορίας: Μερικές Προκαταρκτικές Σκέψεις*, Ιωάννης Κουμπουρλής.

στην «Κομμουνιστική Επιθεώρηση»²⁵ ο Γιάννης Ζεύγος²⁶ ξεκίνησε να δημοσιεύει άρθρα κατά του Κορδάτου. Τα άρθρα του ήταν ιδιαίτερα σε σχέση με τις συνηθισμένες κομματικές επιθέσεις στον Κορδάτο, καθώς επιτίθονταν ευθέως κυρίως στο ιστοριογραφικό του έργο.²⁷ Ο Ζεύγος στάθηκε με την κριτική του στις θεωρητικές πτυχές της «Κοινωνικής σημασίας» και

κατηγορούσε τον Κορδάτο ότι ανέπτυξε μια «οικονομιστική, μηχανιστική, σοσιαλδημοκρατική θεωρία» που δεν είχε καμία σχέση με τον μαρξισμό. Συνέχιζε την κριτική του λέγοντας ότι δεν «κατανόησε σωστά τον ρόλο των «μαζών» στην επανάσταση του 1821. Δεν ήταν, για τον Ζεύγο, η αστική τάξη, αλλά οι αγρότες που, μαζί με τους ναυτικούς, ήταν οι πραγματικοί επαναστάτες. Η επανάσταση δεν ήταν αστικοδημοκρατική, αλλά καθοδηγούμενη από τους αγρότες. Έβαλε στην κριτική του ο Ζεύγος ολόκληρο το έργο του Κορδάτου, αυτό που αφορούσε τη μελέτη του για τον ελληνικό καπιταλισμό, αλλά και αυτό που αφορούσε την ιστορία του εργατικού κινήματος, συνδέοντας την ιστοριογραφία του με την πολιτική του θέση. Ανέφερε επίσης ότι η διαστρέβλωση της μαρξιστικής θεωρίας, από τον Κορδάτο ήταν μια συνειδητή στάση, που οφειλόταν στη σχέση του με τον τροτσκισμό. Θεωρούσε επικίνδυνα τη διάδοση των ιστορικών του γραπτών, καθώς προωθούσαν την πολιτική ατζέντα των τροτσκιστών, ενώ υπονόμευαν τόσο το ΚΚΕ όσο και τη Σοβιετική Ένωση.²⁸

25. *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, θεωρητική περιοδική έκδοση του ΚΚΕ.

26. Το όνομα Γιάννης Ζεύγος ήταν ψευδώνυμο, το πραγματικό του όνομα ήταν Γιάννης Ταλαγάνης.

27. Η σε οξείς τόνους κριτική του Ζεύγου για τον Κορδάτο, με χαρακτηρισμούς, που τον υποτιμούσαν και τον πρόσβαλαν, που στόχευαν στο να τον γκρεμίσουν από την θέση του σαν μαρξιστή διανοούμενο. Τον κατηγορήσε τέλος ότι απέκτησε «αξία από καθαρή τύχη» σε μια εποχή που η ταξική πάλη εμφανιζόταν για πρώτη φορά στην Ελλάδα.

28. Όπως σημείωσε: «Η μαρξιστική θεωρία είναι κομματική, δεν υπάρχει μαρξισμός εκτός από το κίνημα και το προλεταριάτο... μόνο όσοι διατηρούν ζωντανούς δεσμούς με το προλεταριακό κίνημα, λειτουργούν εντός της γραμμής και αποδέχονται τον έλεγχο του κόμματος μπορούν να ονομαστούν μαρξιστές».

Τα αίτια που κινούν την ιστορία, υποστηρίζει ο Κορδάτος, είναι υλιστικά, και οι πολιτειακές μεταβολές έχουν ως βάση τον οικονομικό παράγοντα, άποψη που παραπέμπει ευθέως στη θεωρία της βάσης και του εποικοδομήματος, σύμφωνα με την οποία η υλική βάση, δηλαδή η οικονομία μέσα από την οποία διαμορφώνονται οι παραγωγικές σχέσεις, προσδιορίζει το εποικοδόμημα, το πολιτικό, θεσμικό και ιδεολογικό πλαίσιο της κοινωνίας. Ο Κορδάτος ενστερνίζεται τη μαρξιστική αντίληψη για την ιστορία, σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος εντάσσεται πλήρως στο ιστορικό του πλαίσιο και δεν δρα

ανεξάρτητα από αυτό. Η αναλυτική του αφετηρία στηρίζεται στην πρωταρχικότητα του οικονομικού παράγοντα. Συγκροτεί μια ιστορία όπου οι αντιθέσεις και η πάλη των τάξεων δημιουργούνται στην υλική βάση της κοινωνίας και ωθούν την εξέλιξή της, ενώ η οικονομία της κοινωνίας καθορίζει την πολιτική και κρατική της μορφή.²⁹ Παράλληλα, κατ' αντιδιαστολή προς την ιδεαλιστική θεώρηση της ιστορίας που καθορίζεται από θεοκρατικές και μεταφυσικές εξηγήσεις, ο Κορδάτος επικρίνει συχνά την εφεύρεση θρύλων ή παραδόσεων, ακόμη και την κατασκευή μύθων για να εξυπηρετηθούν ιδεολογικές σκοπιμότητες.³⁰ Σημαντικά στοιχεία στο έργο του Κορδάτου είναι οι αιτιώδεις σχέσεις των γεγονότων και η διατύπωση των νόμων που διέπουν τις κοινωνικές σχέσεις, οι οποίες χαρακτηρίζονται από την μεταβλητότητα και την πάλη των τάξεων που ωθεί την κοινωνική και ιστορική εξέλιξη. Τον Κορδάτο τον απασχολούν δύο ζητήματα, η αντικειμενικότητα και η ιστορική εξήγηση,

29. Σπανάκου Ζωή, *Η έννοια της ιστορικής νομοτέλειας στο Μεσοπολεμικό έργο του Γιάννη Κορδάτου*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 1991, σελ. 150-151

30. Ερμηνευτικό σχήμα που χρησιμοποιεί ο Παπαρηγόπουλος όπου ο Κορδάτος αντιπαραβάλλει τον ιστορικό υλισμό, βάσει του οποίου «ο κόσμος είναι μια κινούμενη ύλη» και η « νόηση είναι μια ιδιότητα της ύλης» και ερμηνεύει ότι η αλήθεια προκύπτει από τα ντοκουμέντα που αποτελούν αναμφισβήτητα στοιχεία, γεγονός που αναδεικνύει θετικιστικές επιρροές και τον ιδεαλισμό ως κυριαρχία του πνεύματος επάνω στην ύλη, ο Κορδάτος αντιπαραβάλλει την κυριαρχία των ανώτερων τάξεων επάνω στις λαϊκές μάζες. Σπανάκου Ζωή, *Η έννοια της ιστορικής νομοτέλειας...* σελ. 151, 152, 169.

όχι μόνο με αναγωγή στις αιτίες αλλά και με την κατανόηση των ιστορικών γεγονότων, των «κινήτρων των ιστορικών υποκειμένων», μέσα από τα οποία ερμηνεύεται και ανασυντίθεται το παρελθόν και εξάγονται συγκεκριμένα συμπεράσματα για τα κοινωνικά φαινόμενα, τα οποία αποτελούν τη θετική βάση για την κοινωνιολογική ανάλυση εφόσον συνδέονται με την οικονομική δομή της κοινωνίας.³¹

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η πρώτη θεωρητική ανάλυση για το λαό και τα λαϊκά στρώματα από τον Κορδάτο.

Ο Κορδάτος και το ΚΚΕ.

Οι Έλληνες μαρξιστές θεωρούσαν πως η διαχείριση της επανάστασης του 1821 από την πλευρά της κυρίαρχης εθνικιστικής ιστοριογραφίας λειτουργούσε συσκοτιστικά και υποτιμούσε τον υλιστικό παράγοντα της ιστορίας, ενώ ταυτόχρονα έκρυβε την ταξική διάσταση της ίδιας της επανάστασης και της εξέλιξης που θα ακολουθούσε στη συνέχεια το ελληνικό κράτος. Έτσι νομιμοποιούσε και όλες τις σύγχρονες επιλογές της πολιτικής, σαν την Μεγάλη Ιδέα και την κατοχή της εξουσίας από αυτές τις κοινωνικές δυνάμεις που παρουσιάζονταν σαν πρωταγωνιστές της επανάστασης.³² Επίσης, και για τους εμφύλιους πολέμους, οι μαρξιστές θεωρούσαν ότι οφείλονται στον ανταγωνισμό των τάξεων, τότε που η αστική τάξη αναλαμβάνει τον ιστορικό της ρόλο να δημιουργήσει ανεξάρτητο ελληνικό κράτος που να εξυπηρετεί τα ταξικά συμφέροντά της.

31. Σπανάκου Ζωή, *Η έννοια της ιστορικής νομοτέλειας...* σελ. 155, 159 161.

32. Σταύρος Παναγιωτίδης, (Διδακτορική διατριβή) *Το "Εθνικό Ζήτημα" στην Ελληνική Μαρξιστική Ιστοριογραφία (1907-1969)*, σελ. 157.

Μετά τον Γ. Σκληρό, που ήταν ο πρώτος που βλέπει την ιστορία του 1821 κάτω από μαρξιστική σκοπιά, παρουσιάζεται λοιπόν ο Γιάνης Κορδάτος³³ που είναι ο πιο σημαντικός εκπρόσωπος του ελληνικού σοσιαλιστικού χώρου, που με το έργο του για την επανάσταση του 1821 έφερε μεγάλες αντιδράσεις. Ο

Κορδάτος είχε επαφή με το εργατικό κίνημα, που ξεκίνησε νωρίς και έγινε πιο έντονη από το 1917, την χρονιά της Επανάστασης του Οκτώβρη, αλλά και αφού αποφοίτησε από την Νομική. Αναδείχθηκε σε ένα από τα σημαντικότερα στελέχη και διανοούμενους, επαναστάτης διανοούμενος, του νεοσύστατου ΚΚΕ που ήταν σταθερά αφοσιωμένος στην υπόθεση της αλλαγής του κόσμου με την επανάσταση της εργατικής τάξης.³⁴ Ήταν αρθρογράφος στις εφημερίδες «Θεσσαλία» και «Κήρυξ» του Βόλου, στην «Ακρόπολη» και στον «Ριζοσπάστη». Το 1918 συμμετείχε στην ίδρυση του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδας (ΣΕΚΕ). Το 1922 εκλέχτηκε γραμματέας του κόμματος και ανέλαβε την αρχισυνταξία του «Ριζοσπάστη». Το Φεβρουάριο του 1924 εκλέχτηκε στην τριμελή επιτροπή μαζί με τον Σεραφείμ Μάξιμο και τον Θωμά Αποστολίδη, που αντικατέστησε την Κεντρική Επιτροπή του κόμματος μετά την παραίτηση των μελών της. Στο Τρίτο έκτακτο συνέδριο του κόμματος το 1924 έγινε η αποδοχή των «21 όρων» της Κομμουνιστικής Διεθνούς και προσχώρησε στην Διεθνή, και το Κόμμα ονομάστηκε επίσημα Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (ΚΚΕ). Τότε υιοθετήθηκε η θέση της Κομμουνιστικής Διεθνούς για «ανεξάρτητη Μακεδονία και Θράκη». Ο Κορδάτος αντέδρασε και παραιτήθηκε

33. Γεννήθηκε στην Ζαγορά του Πηλίου το 1891. Το 1907 μαθήτευσε στο “Ελληνο-Γερμανικό” σχολείο, στη Σμύρνη και είχε δάσκαλο τον Δημήτρη Γληνό. Φοίτησε και στο “Ελληνο-Γαλλικό” λύκειο της Κωνσταντινούπολης και στο κρατικό γυμνάσιο του Βόλου. Το 1909 γράφεται στη Νομική σχολή της Αθήνας. Με επιτροπή από τον Γληνό συγκροτεί μαζί με άλλους φοιτητές τη Φοιτητική Συντροφιά, που είχε σκοπό την μελέτη και την διάδοση της δημοτικής γλώσσας σε συνδυασμό με την διάδοση προοδευτικών εκπαιδευτικών και πολιτικών ιδεών. Συνεργάστηκε με τον εκπαιδευτικό όμιλο, που είχε ιδρυθεί το 1910 από 36 διανοούμενους που μεταξύ αυτών ήταν ο Δημήτρης Γληνός, ο Μανώλης Τριανταφυλλίδης και ο Αλέξανδρος Δελμούζος.

34. La Revue Historique, Τόμος 21, Τεύχος 1 (2024), Γιάνης Κορδάτος: Ένας Έλληνας Μαρξιστής Ιστορικός στον Εικοστό Αιώνα, Βαγγέλης Καραμανωλάκης.

από την Κεντρική Επιτροπή και απείχε από τις επόμενες διαδικασίες. Κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής της Ελλάδας (1940–1944), ο Κορδάτος πήρε ενεργά μέρος στην αντίσταση με το ΕΑΜ,³⁵ την μεγαλύτερη αντιστασιακή οργάνωση, με κύριο πολιτικό φορέα το ΚΚΕ.³⁶ Μετά τον θάνατο του γιου του, ο Κορδάτος επέστρεψε με την έκδοση μιας σειράς βιβλίων και επανακίνησε τη συνεργασία με εφημερίδες και περιοδικά, με αποτέλεσμα η περίοδος μεταξύ

1945 και 1947 να είναι μια από τις πιο παραγωγικές συγγραφικά, αφού όχι μόνο εκδόθηκαν νέες πρωτότυπες μελέτες του, αλλά αναδημοσιεύτηκαν και προηγούμενα έργα του.³⁷

Στόχος του Κορδάτου ήταν η ανατροπή της κληρονομιάς των «εθνικών ιστορικών» στην ιστορική αυτογνωσία των Ελλήνων. Μέσα από το πρίσμα της πάλης των τάξεων, της ανάδειξης της ταξικής διάρθρωσης μιας κοινωνίας και του ρόλου της κάθε τάξης, προσπάθησε να αποκαλύψει την αλήθεια που έχουν συμφέρον οι αντιδραστικές τάξεις να αποκρύβουν ή να παραποιούν.³⁸ Ανάλυσε συνολικά το συνολικό παρελθόν του ελλαδικού χώρου, από την αρχαιότητα έως την εποχή του, βασιζόμενος όχι στα εργαλεία των εθνικών ιστορικών, αλλά στον επιστημονικό ιστορικό υλισμό, με την επαναστατική αλλαγή στον κόσμο μέσα από την δράση του εργατικού κινήματος. Τον αντιμετώπισαν επιθετικά και με περιφρόνηση η ακαδημαϊκή ιστοριογραφία και οι κρατικοί θεσμοί, αποκλείοντας τον από την ακαδημαϊκή κοινότητα.

35. *Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο*.

36. Τον Μάρτιο του 1945, λίγο μετά την απελευθέρωση της χώρας, ο γιος του Κώστας, αριστερός αγωνιστής, τραυματίστηκε θανάσιμα από παραστρατιωτικούς στη Μάχη της Αθήνας (Δεκεμβριανά).

Βαγγέλης Καραμανωλάκης, *Γιάννης Κορδάτος: Ένας Έλληνας Μαρξιστής Ιστορικός στον Εικοστό Αιώνα*, La Revue Historique, Τόμος 21, Τεύχος 1 (2024).

37. Δημοσίευσε οκτώ ανεξάρτητες μελέτες, έργα που είχε προετοιμασεί τα προηγούμενα χρόνια. Η επανεμφάνισή του στον εκδοτικό κόσμο οφείλεται όχι μόνο στην επιθυμία να δημοσιεύσει το επιστημονικό του έργο, αλλά και στην ανάγκη για βιοπορισμό αυτού και της οικογένειάς του.

38. Σπανάκου Ζωή, *Η έννοια της ιστορικής νομοτέλειας...* σελ. 168.

Η Κοινωνική σημασία της Ελληνικής επανάστασεως του 1821 (1924) και Η Νεοελληνική πολιτική ιστορία (1925). Η πρώτη παρουσίαση της έννοιας του λαού και των λαϊκών στρωμάτων.

Το 1924 κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το έργο του Γιάννη Κορδάτου *Η Κοινωνική Σημασία της Κοινωνικής Επανάστασεως του 1821*.³⁹ Το κράτος και

η Ιερά Σύνοδος το καταδίκασαν άμεσα, κατασκεύασαν «μελέτες» που να αντικρούουν τα συμπεράσματά του και εκφόβιζαν τη νεολαία, ώστε να μη διαβάσουν τα νέα παιδιά το συγκεκριμένο έργο. Κατά τον ίδιο τον Κορδάτο, ο λόγος της δίωξής του ήταν ότι «*πήρε ένα θέμα από τα σπουδαιότερα της Νεοελληνικής μας Ιστορίας και το εξήτασε με τη μέθοδο του ιστορικού υλισμού.*» Παρουσιάζει αρχικά τις αρχές του και ιδιαίτερα την μαρξιστική ανάλυση των σταδίων (πρωτόγονος κομμουνισμός,⁴⁰ δουλεία, φεουδαρχία, καπιταλισμός). Ο Κορδάτος παρουσιάζει και χρησιμοποιεί τον ιστορικό υλισμό, προκειμένου να παραμεριστούν οι παλιές θεωρίες που είναι σκοταδιστικές της πραγματικότητας και παραπλανητικές για τον λαό. Ο Κορδάτος απεκάλυψε τον αντιδραστικό ρόλο των ανώτερων κληρικών, των κοτζαμπάσηδων και των Φαναριωτών, οι οποίοι εμφανίστηκαν μετεπαναστατικά να διεκδικούν το ρόλο του εθνοσωτήρα και κατέδειξε ότι η «απελευθερωμένη» Ελλάδα έγινε «*συγκεκαλυμμένον προτεκτοράτον της Αγγλίας*» και πως ο ελληνικός λαός δεν μπορούσε «*να ασκεί τα κυριαρχικά του δικαιώματα*». Αναφέρει επίσης ότι η δομή της κοινωνίας είναι αποτέλεσμα που φέρνει η εξέλιξη των παραγωγικών

39. Άρχισε να γράφεται το 1922 και κυκλοφόρησε το 1924 και ήταν αφιερωμένη στη μνήμη του δολοφονημένου από ληστές στη Μαύρη Θάλασσα ηγετικού στελέχους του ΣΕΚΕ Δημοσθένη Λιγδόπουλο. Το υποδέχτηκαν θετικά αρκετοί διανοούμενοι, φοιτητές και μαθητές. Μεγάλη όμως και η προσπάθεια καταπολέμησης του βιβλίου, από την δικτατορία του Πάγκαλου και την Ιερά Σύνοδο, που ανέθεσε στον θεολόγο Τρεμπέλα να γράψει μελέτη αντιπαράθεσης στον Κορδάτο, στον μαρξισμό και στον ιστορικό υλισμό. Πόλεμο απέναντι στο βιβλίο είχαν ανοίξει ακόμη εφημερίδες και περιοδικά. Παρόλα αυτά το βιβλίο εξαντλήθηκε γρήγορα. Γιώργος Δ. Μπούμπους, *Η Ελληνική κοινωνία στην πρώιμη μαρξιστική σκέψη: Γ. Σκληρός – Γ. Κορδάτος (1907 – 1930)*, Σελ. 64.

40. Στο έργο του Ένγκελς «*Η Καταγωγή της Οικογένειας της Ατομικής Ιδιοκτησίας και του Κράτους*» γίνεται αναφορά για τον πρωτόγονο κομμουνισμό.

σχέσεων, οι σχέσεις παραγωγής σαν αποτέλεσμα των μέσων παραγωγής. Τελικά, όταν τα μέσα παραγωγής, που είναι τα εργαλεία, μένουν στάσιμα και δεν εξελίσσονται από τεχνικής πλευράς, μένουν στάσιμες και οι κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις των ανθρώπων, το πολιτειακό περιβάλλον που είναι η εικόνα και το αποτέλεσμα αυτών των σχέσεων. Άρα, αν δεν εξελιχθούν τεχνολογικά τα μέσα παραγωγής, δεν μπορεί να αλλάξει και το κοινωνικό πολίτευμα, που το βλέπει σαν αντανάκλαση και προσαρμογή των θεσμών στον τρόπο παραγωγής.

Για τους μαρξιστές, και ιδίως τον Κορδάτο, ένας και ο μοναδικός νόμος κίνησης είναι η θεωρία της εξέλιξης για την φύση και η ταξική κοινωνική πάλη. Η ανθρώπινη ιστορία δεν εξελίσσεται από μόνη της, αλλά από την καθοριστική συμβολή ισχυρών προσωπικοτήτων που αντιλήφθηκαν τις ήδη διαμορφωμένες κοινωνικές συνθήκες. Τάσσεται απέναντι στους αστούς ιστορικούς που δεν είχαν κοινωνιολογική επεξεργασία στα κείμενά τους αλλά και στον Σκληρό που, παρότι ήταν ο πρώτος που χρησιμοποίησε τον ιστορικό υλισμό για την επανάσταση του '21, χρησιμοποίησε δογματικά και ιδεαλιστικά στις κρίσεις του τον μαρξισμό και ουσιαστικά τον αναθεωρεί, προσθέτοντας εκτός από τον υλισμό, σαν παράγοντα για την κοινωνική εξέλιξη και ψυχικούς και ιστορικούς παράγοντες.

Ένα χρόνο μετά, στο δεύτερο βιβλίο του, ο Κορδάτος αναφέρεται στην περίοδο από την οθωμανική κυριαρχία μέχρι και την ανεξαρτησία του ελληνικού κράτους το 1831. Μετά δύο χρόνια, εκδίδει άλλα δύο βιβλία, ένα για την σχέση του χριστιανισμού με τις πριν από αυτόν θρησκείες και ένα βιβλίο για το γλωσσικό ζήτημα στην Ελλάδα. Αυτή την χρονιά το ΚΚΕ, στο 3ο συνέδριο, τον

διέγραψε για τα άρθρα του στην εφημερίδα *La Revolution proletarienne*.⁴¹ Δεν ήταν όμως οριστική η ρήξη, δεδομένου ότι το ΚΚΕ συνέχισε να χρησιμοποιεί το έργο του στην κατεύθυνση της οικοδόμησης ευρύτερων μετώπων.

Οικονομική κατάσταση. Κατά τον Κορδάτο, την περίοδο πριν από την επανάσταση του '21, λόγω της κλιμακούμενης ανάπτυξης του εμπορίου, οι τσιφλικάδες καταπίεζαν υπερβολικά τους αγρότες για να αυξήσουν την παραγωγή τους, και έτσι η εκμετάλλευση είχε γίνει αφόρητη και μαζί με την παραγωγή αυξανόταν και η αγανάκτησή τους. Αυτή η συνθήκη λειτουργεί

καταλυτικά για μια προσωρινή, τουλάχιστον, συμμαχία μεταξύ των αστών και των λαϊκών μαζών.

Ο Κορδάτος ξεκινά την ανάλυση από το Βυζάντιο σαν σημείο αναφοράς της εθνικής ιστοριογραφίας. Θέλησή του είναι να δείξει, με εργαλείο τον ιστορικό υλισμό, τις αιτίες της πτώσης του Βυζαντίου απέναντι στις θέσεις των κυρίαρχων ιστοριογράφων. Απέναντι στην θέση τους ότι η πτώση έγινε από την διαλυτική κατάσταση που έφεραν οι θρησκευτικές διαφορές στο εσωτερικό του λαού, προβάλλει τη θέση ότι η αιτία είναι οικονομική και ότι έφταιγε το φεουδαρχικό σύστημα που επέβαλλε αβάσταχτους φόρους και σκληρή εκμετάλλευση στους αγρότες.⁴² Αναφέρεται στις επιστήμες που δεν είχαν πρόοδο, τον πνευματικό σκοταδισμό, την ανελευθερία και τα μεγάλα προβλήματα που απασχολούσαν τον λαό. Η δε κατάκτηση από τους Οθωμανούς για τον λαό, που περνούσε σκληρά, ήταν μια ελπίδα για να καλυτερέψει η κατάστασή του.

41. *La Revolution proletarienne*, Τροτσκιστική εφημερίδα.

42. Ο Σκληρός λέει ότι το Βυζάντιο υποτάχθηκε σε ένα ισχυρότερο εχθρό τους Οθωμανούς. «Το Κοινωνικόν μας Ζήτημα, Σύγχρονα Προβλήματα».

Στην ισχυρή αστική τάξη και στην εμφάνισή της στην Ελλάδα, αναφέρεται αρχικά στην περίοδο πριν από την επανάσταση, στις αρχές του 18ου αιώνα και με την αποκορύφωση να είναι στις αρχές του 19ου. Χαρακτηριστικά αναφέρεται στα νησιά⁴³ όπου, λόγω της ναυτιλίας, το εμπόριο είχε γίνει η κύρια οικονομική δραστηριότητα, και η αστική τάξη κυριαρχούσε. Το ίδιο αποτέλεσμα στην οικονομία βλέπει και στην ηπειρωτική Ελλάδα,⁴⁴ αναφερόμενος και στην βιομηχανική ανάπτυξη που υπήρξε σε αυτή την περίοδο. Για να αναδείξει τους λόγους που θα έκαναν την ελληνική αστική τάξη να θέλει να επαναστατήσει, θεωρεί ότι αυτοί είναι οι ίδιοι με τις αστικές

τάξεις των ευρωπαϊκών κρατών. Από αυτή την θέση κάνει κριτική στην εθνική ιστοριογραφία που αποκρύπτει ότι η επανάσταση του '21 έγινε για αντικειμενικούς ταξικούς οικονομικούς λόγους ανάπτυξης και όχι για πατριωτικούς και θρησκευτικούς.⁴⁵ Γενικά η τοποθέτησή του είναι ότι η Ελληνική επανάσταση ήταν «αποκλειστικώς έργο» της νέας αστικής τάξης.⁴⁶ Οι αιτίες ήταν και οικονομικές και «εθνικές» γιατί οι αστοί είχαν και σκοπό να απελευθερωθούν από τον ζυγό των Οθωμανών.⁴⁷

Οι κοινωνικές τάξεις της εποχής ήταν: α) Οι προεστοί - κοτζαμπάσηδες, οι Έλληνες χριστιανοί τσιφλικάδες που ήταν υπέρ των Τούρκων για να διατηρήσουν τα φεουδαρχικά τους δικαιώματα. β) Το Πατριαρχείο, ο ανώτερος κλήρος και καλόγεροι μοναστηριών, που ήθελαν επίσης να διατηρήσουν τα

43. Τα τρία ιστορικά νησιά Ύδρα, Σπέτσες και Ψαρά. Γιώργος Δ. Μπούμπους, *Η Ελλ. Κοινωνία...* Σελ. 80.

44. Πελοπόννησο, Ήπειρο, Στερεά και Θεσσαλία (κυρίως στο Πήλιο). Γιώργος Δ. Μπούμπους, *Η Ελλ. Κοινωνία...* Σελ. 80.

45. «δεν συνετέλεσαν εις την γέννησιν της ιδέας της Επαναστάσεως ούτε εις την έκρηξιν αυτής», ...οι ιδεολογίες «δεν είναι τίποτα άλλο παρά το αντικαθρέφτισμα των οικονομικών όρων και αναγκών μιας εποχής» *Η Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επαναστάσεως του 1821*, σελ. 29.

46. Για να δείξει την επαναστατική αστική τάξη του 1821 στην Ελλάδα, την συσχετίζει με την Γαλλική επανάσταση των Γάλλων αστών. *Η Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επαναστάσεως του 1821*, σελ. 30.

47. Λένιν..Σοσιαλισμός και πόλεμος: 1871 Παρισινή Κομμούνα,...πόλεμοι εθνικής απελευθέρωσης...με σημασία την καταστροφή της απολυταρχίας, της φεουδαρχίας και προ παντός του ξένου ζυγού. *Η Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επαναστάσεως του 1821*, σελ. 67.

προνόμιά τους και υποστήριζαν ανοιχτά τους Τούρκους και καταδίκάζαν κάθε προσπάθεια εθνικοαπελευθερωτικού και κοινωνικού αγώνα.⁴⁸ γ) Οι Φαναριώτες λόγω της θέσης τους ήταν όργανα του Σουλτάνου και τα συμφέροντά τους ταυτίζονταν με τα δικά του. δ) Οι Νησιώτες αστοί έμποροι-καραβοκύρηδες στην προσπάθεια να προωθήσουν τα ιδιαίτερα συμφέροντά τους έρχονταν ωστόσο σε αντιπαράθεση με τους κοτζαμπάσηδες και τους Τούρκους.⁴⁹ ε) Οι Αγρότες ήταν κυρίως μικροϊδιοκτήτες και ακτήμονες, κολλήγοι. Όσο

μεγαλώνει η καταπίεση τους από τους Έλληνες τσιφλικάδες, τους κοτζαμπάσηδες, την Εκκλησία και τους Τούρκους πασάδες, τόσο μεγαλώνει και η αγανάκτηση και προβάλλουν αγωνιστική διάθεση. Όμως, σε λίγες περιοχές πραγματοποιήθηκαν αγροτικά κινήματα, άλλοτε με εθνικοαπελευθερωτικό χαρακτήρα και άλλοτε ήταν εξεγέρσεις εναντίον των τσιφλικάδων. Εμπόδιο στο μαζικό και οργανωμένο ξεσηκωμό των φτωχών αγροτών ήταν το γεγονός ότι ήταν διασκορπισμένοι, η συνήθεια της υποταγής, σε συνδυασμό με την αμάθεια, τη θρησκοληψία, την εφεύρεση θρύλων ή παραδόσεων, μέχρι και την κατασκευή μύθων, αλλά και από το γεγονός ότι δεν υπήρχαν όπλα για να κάνουν τον αγώνα τους. Πραγματοποιούνταν όμως ατομικές ενέργειες από τους κλέφτες,⁵⁰ που είχαν γεμίσει τα βουνά της Ελλάδος.⁵¹ στ) Τέλος ήταν οι Έλληνες αστοί των παροικιών, για τους οποίους

48. Εξάιρεση αποτελούν πολλοί παπάδες των χωριών και των πόλεων που ήταν κι αυτοί φτωχοί, ήταν άνθρωποι του λαού και υπέφεραν την ίδια καταπίεση από τους μεγαλοτσιφλικάδες. *Η Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*, σελ. 44, 45.

49. Σε ορισμένες περιπτώσεις συμμαχούν και με τους φτωχούς αγρότες ενάντια στους τσιφλικάδες. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Σάμου, όπου η ταξική πάλη οδήγησε στη διαμόρφωση δύο ανταγωνιστικών κομμάτων: το κόμμα των κοτζαμπάσηδων, οι καλικάντζαροι, και το κόμμα των αστών και των αγροτών, οι καρμανιόλοι..

50. Οι κοτζαμπάσηδες αντέδρασαν με όλα τα μέσα και μαζί με τους Τούρκους χτυπούσαν τους κλέφτες. Σκέφτηκαν ότι θα ήταν αποτελεσματικότερο να διασπάσουν εσωτερικά τους κλέφτες. Έπεισαν την τουρκική εξουσία να οργανώσουν ένοπλα σώματα από κλέφτες που είχαν συλληφθεί και θα έπαιρναν επί τούτου αμνηστία, στους οποίους θα έδιναν και καλούς μισθούς και θα τους επέτρεπαν κάθε ασυδοσία στα ορεινά μέρη. Αυτοί ήταν οι αρματολοί και πράγματι η δράση τους περιορίσε τη δράση των κλεφτών.

51. «Η κλεφτουριά είναι μια ιδιότυπη μορφή της πάλης των τάξεων...». *Η Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*, σελ. 38.

η δημιουργία Ελληνικού Κράτους ήταν μια αναγκαιότητα, αφού σε αυτό το κράτος θα είχαν ένα πεδίο επιχειρηματικής δραστηριότητας.⁵²

Ο Κορδάτος αρχίζει να μιλάει για τις προεπαναστατικές τάξεις αναφερόμενος στα προνόμια του Κλήρου, του Πατριαρχείου και της αριστοκρατίας.⁵³ Η

«ελληνική φεουδαρχία» αποτελούταν από τον Κλήρο, τους Φαναριώτες και τους κοτζαμπάσηδες.⁵⁴ Οι Κοτζαμπάσηδες που ήταν ό,τι χειρότερο υπήρχε στην οθωμανική κοινωνία,⁵⁵ είχαν γίνει ισχυροί από την εκμετάλλευση των αγροτών και συνέβαλαν στην εξουσία των τοπικών Οθωμανικών αρχών, γεγονός που η κυρίαρχη ιστοριογραφία το αποκρύπτει. Ο Κορδάτος κατακρίνει την κυρίαρχη θέση της επίσημης ιστοριογραφίας για τον επαναστατικό ρόλο της Εκκλησίας και των διοικητικών μηχανισμών της και παρουσιάζει την αστική τάξη ως την κύρια δύναμη της επανάστασης. Δίνει έμφαση στον ιδεολογικό χαρακτήρα της Φιλικής Εταιρείας, ως φορέα της οργάνωσης, της πολιτικής αστικοδημοκρατικής οργάνωσης και του ξεκινήματος της επανάστασης.⁵⁶

Ο «εργαζόμενος» λαός, αντίθετα με τους κοτζαμπάσηδες,⁵⁷ οι λαϊκές μάζες τάχθηκαν με την επανάσταση για να διώξουν τους Τούρκους και να αλλάξουν

52. Όμως, η ήττα του Ναπολέοντα και η επικράτηση των φεουδαρχικών δυνάμεων αποθάρρυνε τους περισσότερους Έλληνες των παροικιών της δύσης από την οργάνωση της επανάστασης. Από την άλλη, οι Έλληνες των παροικιών της ανατολικής Ευρώπης, παρά την προσχώρηση της Ρωσίας στην Ιερά Συμμαχία – η οποία καταδίκασε κάθε εθνικό και κοινωνικό κίνημα –, συνεχίζουν να είναι προσηλωμένοι στον αγώνα, με την πεποίθηση ότι τελικά το αντιτουρκικό αίσθημα των Ρώσων θα κυριαρχήσει και θα τους βοηθήσουν.

53. Λέει ότι ο ρόλος του Κλήρου είναι αρνητικότατος, αφού καταπίεζε τους φτωχούς και ολόκληρες κοινότητες για να κρατάει την ισχύ του. Όπως και το Πατριαρχείο είχε την δικαστική εξουσία, εξουσία πάνω στους χριστιανούς και την εύνοια των Οθωμανών. Στην φεουδαρχική τάξη είναι και οι αριστοκράτες που είναι τα στελέχη των διοικητικών μηχανισμών, γαιοκτήμονες όπως οι Φαναριώτες και οι Κοτζαμπάσηδες. Για να λάβουν μέρος στην επανάσταση οι Φεουδάρχες, ξεγελάστηκαν από την Φιλική Εταιρεία με την *Αόρατο Αρχή...επικεφαλής της Επαναστάσεως* είχε η Ρωσία δηλαδή μία δύναμις κατ' εξοχήν μοναρχική. *Η Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επαναστάσεως του 1821*, σελ. 48.

54. Γιώργος Δ. Μπούμπους, *Η Ελληνική κοινωνία στην πρώιμη μαρξιστική σκέψη: Γ. Σκληρός – Γ. Κορδάτος (1907 – 1930)*, Σελ. 77.

55. Στην Νεοελληνική πολιτική ιστορία προσθέτει και τον κλεφταρματολισμό. Στο ίδιο Σελ. 77.

56. Η ταξική καταγωγή και η ιδεολογία των μελών δείχνουν τα αστικά χαρακτηριστικά της Φιλικής εταιρείας και της επανάστασης. *Η Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επαναστάσεως του 1821*, σελ. 47, 50.

57. ...τους ψοφοδεείς και διστακτικούς που άθελα τους εμπλέχτηκαν εις την επανάστασιν... Γιάννης Κορδάτος, *Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία*, σελ. 179.

το κοινωνικοοικονομικό καθεστώς. Οι ηγέτες της επανάστασης ήταν επηρεασμένοι από τις γαλλικές δημοκρατικές ιδέες, που τις διέδιδαν φωτισμένοι⁵⁸ όπως ο Παπαφλέσσας, ο Αναγνωσταράς, ο Αναγνωστόπουλος και άλλοι της Φιλικής Εταιρίας. Στα Καλάβρυτα στην Πελοπόννησο ο γιατρός Παναγιώτης Σοφιανόπουλος⁵⁹ ήθελε δικαιοσύνη και ισότητα και γιαυτό τον μισούσαν οι ολιγαρχικοί. Στην Πάτρα υπήρχε επαναστατική συνείδηση στους μικροαστούς και στα λαϊκά στρώματα, από επτανήσιους προοδευτικούς και

δημοκρατικούς με αρχηγό τον Παναγιώτη Καρατζά,⁶⁰ που στις 21 Μαρτίου μέσα στην πόλη χτύπησε τους Τούρκους, πριν ακόμη και από την έναρξη της επανάστασης. Η δράση του ενόχλησε τους προκρίτους που στις 4 Αυγούστου του 1821 τον δολοφόνησε.

Κατά τον Κορδάτο στα νησιά συνέβησαν τα ίδια, με τους αντιδραστικούς φεουδάρχες (καθολικούς και ορθόδοξους γαιοκτήμονες) να παίρνουν θέση ενάντια στην επανάσταση, που είχε πρωτοπόρο τον Αντρέα Οικονόμου.⁶¹ Ο Οικονόμου επηρέασε τον λαό ώστε να πραγματοποιηθεί μεγάλη αλλαγή, κοινωνική και πολιτική, καθώς ανέτρεψε την εξουσία των προκρίτων και πήρε τα όπλα, με αποτέλεσμα να προσφέρει μεγάλη βοήθεια στον επαναστατημένο

58. Αυτοί που είχαν ταξιδέψει στο εξωτερικό, είχαν σπουδάσει εκεί αλλά και οι έμποροι. Στο ίδιο σελ. 179.

59. Ήταν οπαδός του ουτοπικού σοσιαλισμού και κατά την περίοδο της επανάστασης, προπαγανδιστής εναντίον της Φεουδαρχίας και της καταπίεσης από τους Τούρκους. Γνώστης της Ιστορίας και της Γαλλικής Επανάστασης και μεταφραστής πολλών βιβλίων (π.χ. πονικά συγγράμματα του Βεκκαρία). Κατά την επανάσταση έπαιξε τον ρόλο του καλαμαρά στους οπλαρχηγούς (κυρίως στον Γκούρα). Στο ίδιο σελ. 180.

60. Ο Καρατζάς ήταν τσαγκάρης και είχε συνεργάτες τους επτανήσιους Βαγγέλη Λιβαδά έμπορο και τον Νικόλαον Γερακάρη φαρμακοποιό. Στο ίδιο σελ. 180.

61. Στις Σπέτσες ο Παπαφλέσσας ένωσε τα δύο κόμματα, αριστοκρατικό και δημοκρατικό, υπέρ της επαναστατικής διάθεσης του λαού. Στα Ψαρά που επικρατούσαν οι δημοκρατικοί επαναστάτησαν. Στην Ύδρα που επικρατούσαν οι συντηρητικοί πλούσιοι του Κουντουριώτη, προσπάθησαν να μείνουν ουδέτεροι, αλλά οι λαϊκές δυνάμεις με τον Αντρέα Οικονόμου, που ήταν “Φιλικός” επαναστάτησαν. Μαζί του πήγε και ο Γκίκας, ο Μαρκέζης και ο Κριεζής, αλλά και ο Γ. Μαυρομιχάλης, ο Γ. Αγαλλόπουλος και οι Ν. Και Σ, Σπηλιωτόπουλος που ήταν Μωραΐτες. Γιάννης Κορδάτος, *Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία*, σελ. 181.

Μωριά.⁶² Τον Οικονόμου με πονηριά τον έριξαν από την εξουσία οι Κουντουριωταίοι και οι εφοπλιστές με αντεπανάσταση, και έτσι το πρώτο λαϊκό κίνημα της Ύδρας απέτυχε και κατοχυρώθηκαν στην εξουσία οι ολιγαρχικοί. Μέχρι το 1827 έγιναν πολλές λαϊκές προσπάθειες για ανατροπή της εξουσίας της πλουτοκρατικής αριστοκρατίας χωρίς όμως αποτέλεσμα.

Στο Μωριά έγιναν οι ίδιες ενέργειες από τις λαϊκές και αγροτικές μάζες για την ηγεσία του αγώνα χωρίς αποτέλεσμα. Έγινε η προσπάθεια να φέρουν στην εξουσία τον Δ. Υψηλάντη,⁶³ που δήλωνε ενάντιος στην Πελοποννησιακή

Γερουσία, αντέδρασαν όμως οι κοτζαμπάσηδες, και, αν δεν επέμβαινε να τους σταματήσει ο Κολοκοτρώνης, θα τους εξόντωνε ο λαϊκός στρατός. Οι συμβουλές του έπιασαν τόπο, και οι προεστοί δέχτηκαν τον Υψηλάντη, και έτσι σταμάτησε η εξέγερση. Ο Κολοκοτρώνης έσωσε έτσι τους ολιγαρχικούς από την οργή του λαού.⁶⁴ Οι Πελοποννήσιοι φεουδάρχες και ο ανώτερος κλήρος κινήθηκαν προς την κατεύθυνση της ποδηγέτησης της εξουσίας, δημιουργώντας την ανώτερη αρχή της Γερουσίας με ολιγαρχικό χαρακτήρα, η οποία εξασφάλιζε τα συμφέροντα και τα προνόμια των τοπικών προυχόντων απέναντι στο αντίπαλο δέος της Φιλικής Εταιρίας και της προσπάθειας ανάληψης της αρχιστρατηγίας και της διαμόρφωσης της εξουσίας σε πιο δημοκρατικές και φιλελεύθερες βάσεις, γεγονός που εκφράστηκε αρχικά με τη σύγκρουση των

62. Καθαιρέθηκε ο Κοκοβίλας από διοικητής και αντικαταστάθηκε από νέα Διοικητική επιτροπή και οι Κουντουριωταίοι, Τσαμαδός, Βουδούρης, Γκίκας Γκιώνης, κλείστηκαν σε μοναστήρι όπου τους συνέλαβε ο Οικονόμου και πλήρωσαν εκατόν τριάκοντα χιλιάδες δίστηλα (μεγάλο χρηματικό ποσό για την εποχή). Στο ίδιο σελ. 183.

63. Ο Παπαφλέσσας, ο Αναγνωσταράς, ο Αναγνωστόπουλος, με εντολές της Φιλικής Εταιρίας, προσπάθησαν να φέρουν τον Δ. Υψηλάντη, που δήλωνε ενάντια στην Πελοποννησιακή Γερουσία, στην εξουσία του αγώνα. Γιάννης Κορδάτος, *Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία*, σελ. 185.

64. Ο Υψηλάντης σαν συντηρητικός και εχθρός του λαού δεν ήθελε να υπάρξει εμφύλια σύγκρουση και αργότερα συνθηκολόγησε με τους ολιγαρχικούς. Στην Μάνη που πρότειναν συμφωνία μοιράσματος της περιουσίας των Τούρκων στην Μονεμβασιά, ο Κατακουζινός που ήταν αντιπρόσωπος του Υψηλάντη την ακύρωσε. Στο ίδιο σελ. 187.

στρατιωτικών με τους φεουδάρχες και τη διάσπαση της παράταξης των τελευταίων.

Κατά τον Κορδάτο σε όλα τα μέρη της Ελλάδας οι αγρότες και οι λαϊκές δυνάμεις, πρωτοστάτησαν και έδωσαν κοινωνική μορφή στον επαναστατικό αγώνα. Οι επηρεασμένοι από τις ιδέες της Φιλικής Εταιρίας δεν πήγαν με το μέρος τους, διότι φοβόνταν ότι οι ολιγαρχικοί θα πήγαιναν με το μέρος των Τούρκων και ταυτόχρονα θα δυσφημιζόταν το κίνημα στο εξωτερικό, στη Ρωσία.⁶⁵ Αντιδραστικό ρόλο έπαιξαν επίσης οι Φαναριώτες και οι ανώτεροι κληρικοί,⁶⁶ που διέβαλλαν την Φιλική Εταιρία ότι το επαναστατικό πνεύμα της προκαλούσε την εχθρότητα της Ευρώπης. Παρά τις αντιδράσεις του Κοραή ενάντια στους Φαναριώτες, υπήρχε λαϊκή απογοήτευση, αλλά όχι παντού, όπως

στις Κυκλάδες⁶⁷ όπου έγιναν πολλές λαϊκές εξεγέρσεις για κοινωνική ισότητα και αγροτική ισοκτημοσύνη. Σοβαρό ζήτημα της επανάστασης ήταν τι θα γίνονταν τα τουρκικά τσιφλίκια στις περιοχές όπου είχε επικρατήσει. Οι ολιγαρχικοί θέλησαν να τα πάρουν, αλλά ο λαός αντέδρασε, και έτσι τα τσιφλίκια⁶⁸ δεν απαλλοτριώθηκαν μέχρι το τέλος του αιώνα. Άλλο μεγάλο ζήτημα ήταν οι πόροι του πολέμου που απαιτούνταν για τον αγώνα.⁶⁹ Οι ολιγαρχικοί δεν βοηθούσαν και σαμποτάριζαν, με αφορμή αυθαιρεσίες που έγιναν από πολεμιστές του λαϊκού στρατού, με αποτέλεσμα να υπάρχουν αντιθέσεις από τον αγροτικό και αστικό πληθυσμό.

Κατά τον Κορδάτο η κατανόηση σε βάθος των οικονομικών αιτίων που αφορούν το αγροτικό ζήτημα και τον διαμοιρασμό των εθνικών γαιών έχει να

65. Υπλήρχε ο φόβος να το έβλεπαν σαν Καρμποναρικών και Ιακωβινικών. Γιάννης Κορδάτος, *Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία*, σελ. 186.

66. Όπως ο Ιγνάτιος που έμενε στην Πίζα της Ιταλίας. Στο ίδιο σελ. 186.

67. Στις Κυκλάδες, Άνδρο, Νάξο κ.λ.π..

68. Εθνικά γαίαι.. Γιάννης Κορδάτος, *Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία*, σελ. 186.

69. Πολεμοφόδια και τρόφιμα και χρήματα, για να συντηρηθούν οι Ρουμελιώτες, Θεσσαλοί και Μακεδόνες πολεμιστές και οι πρόσφυγες. Στο ίδιο σελ. 189.

κάνει και με τον ρόλο των πολιτικών και κοινωνικών κινητήριων δυνάμεων, μπροστά σε αυτό το ζήτημα της επανάστασης. Τα ψηφίσματα των εθνοσυνελεύσεων, προέβλεπαν ότι όποιος είχε τη νομή σε εκτάσεις πριν την έναρξη της επανάστασης διατηρούσε την ιδιοκτησία τους. Τα κτήματα του σουλτάνου και του δημοσίου των Οθωμανών πέρασαν στην κυριότητα της ελληνικής πολιτείας, με τους καλλιεργητές να μην έχουν δικαιώματα στη νομή της γης πέρα από την καλλιέργειά της. Το μεγαλύτερο ζήτημα που απασχολούσε ήταν το ζήτημα των εθνικών γαιών και ήταν η «σπουδαιότερη αιτία των εμφύλιων σπαραγμών». Οι ολιγαρχικοί κοτζαμπάσηδες της Πελοποννήσου προσπάθησαν να αρπάξουν τις πιο εύφορες περιοχές,⁷⁰ βρήκαν απέναντί τους την αντίσταση της αστικής τάξης, που ήταν υπέρ της ατομικής ιδιοκτησίας, καθώς αυτή ήταν η βασική αρχή της ιδεολογίας της. Η

αντιπαλότητα ήταν ανάμεσα στην άμεση εκποίηση, που ήθελαν οι φεουδάρχες κοτζαμπάσηδες, και τη διανομή των γαιών μετά τον πόλεμο, που ήθελαν οι αστοί γιατί αυτό ωφελούσε την μικρή ιδιοκτησία.

Κατά τον Κορδάτο στα Νησιά, οι αγροτολαϊκές μάζες είχαν σκοπό να ανατρέψουν τον Φεουδαρχισμό. Στη Νάξο εξεγέρθηκαν όλοι κατά των γαιοκτημόνων.⁷¹ Αργότερα, και μετά την καταστροφή των Ψαρών, οι ολιγαρχικοί της Νάξου⁷² ανέτρεψαν την επανάσταση και ζήτησαν συνθηκολόγηση με τους Τούρκους. Τους ακολούθησαν και οι προύχοντες της Τήνου, αλλά στην Άνδρο, όπου η περισσότερη γη ήταν στους κοτζαμπάσηδες επαναστάτησαν. Με αρχηγό τον Δ. Μπαλή κατέλαβαν την εξουσία από τους κοτζαμπάσηδες, κηρύσσοντας λαοκρατικό σύστημα και κατάργηση της

70. Προσπάθησαν να αρπάξουν τις πιο εύφορες περιοχές, με επιχείρημα την αποζημίωση λόγω της μισθοδοσίας των στρατευμάτων.

71. Ενάντια στην στρατιωτική δύναμη, που πήγε εκεί από την υπόλοιπη Ελλάδα, οι κολλίγοι δεν πλήρωναν τις δόσεις και τις εισφορές προς τους τσιφλικάδες. Γιάννης Κορδάτος, *Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία*, σελ. 189.

72. Με αρχηγό τον δεσπότη Ιερόθεο. Στο ίδιο σελ. 190.

φεουδαρχικής ιδιοκτησίας. Το κίνημα της Άνδρου ήταν αγροτική επανάσταση. Η κεντρική διοίκηση με στρατό και στόλο όμως, υπό την αρχηγία του Κ. Μεταξά, «επανέφερε την διασαλευθείσαν τάξιν». Το 1828 ξέσπασε πάλι νέο αγροτικό κίνημα στην Άνδρο. Στη Σάμο, όπου η αγροτιά είχε επαναστατική παράδοση, και αφού είχαν καταφέρει να εξορίσουν τον αρχηγό των εξεγέρσεων Λ. Λογοθέτη, με βοήθεια απέξω, από Υδραίικα καράβια, ξεσηκώθηκε ο λαός και στις 17 Απριλίου κηρύχθηκε η επανάσταση στο νησί, σπάζοντας τα κοινωνικά και εθνικά δεσμά. Με τον αέρα της ελευθερίας εξέλεξαν λαϊκή επιτροπή δωδεκαμελή για να οργανώσει τον στρατό και να περιφρουρήσει την λαϊκή νίκη και να επαναφέρουν τον Λογοθέτη. Στις 7 Μαΐου εφαρμόστηκε το λαοκρατικό σύστημα. Στάλθηκε εκστρατευτικό σώμα ενάντια στους προύχοντες της Χίου, τους κοτζαμπάσηδες τουρκολάτρες.⁷³ Είχε επιτυχία αλλά οι τούρκοι μετά έκαναν απόβαση, όπου κατέκαψαν και κατέσφαξαν τους

κατοίκους. Γι' αυτή τη σφαγή της Χίου κατηγορήθηκε ο Λογοθέτης και κατέπεσε από την εξουσία.

Σύμφωνα με τον Κορδάτο στην περιοχή της Αθήνας υπήρξε επίσης αντίδραση με το αγροτικό κίνημα. Η Φιλική Εταιρία είχε εκπροσώπους, αλλά οι άρχοντες δεν κινητοποιούνταν. Οι τάξεις ήταν και εδώ τρεις: α) οι αριστοκράτες μεγαλοϊδιοκτήτες, με πολλά κτήματα και τσιφλίκια, που έμεναν σε πύργους γύρω από την Πλάκα, β) οι αστοί που λέγονταν παζαρίτες και ήταν έμποροι και βιοτέχνες, γ) οι ξωτάρηδες που ήταν αυτοί που καλλιεργούσαν τα κτήματα των γαιοκτημόνων. Οι προύχοντες ήταν αντιδραστικοί και ενάντια σε κάθε επαναστατική κίνηση, που έγινε από τους αγρότες των Χασίων και του Μενιδίου, στη Λειβαδιά αλλά και στην Εύβοια (στην Χαλκίδα, στη Λίμνη και στην Κύμη). Στην Ανατολική Θεσσαλία, στο Πήλιο⁷⁴ οι γελαδαραίοι και οι

73. Χιακόν Αρχείον, Α', 28, 336, 419. Γιάννης Κορδάτος, *Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία*, σελ. 197.

74. Γιάννης Κορδάτος, *Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία*, σελ. 200.

δουλευτές της γης,⁷⁵ μαζί με διανοούμενους της αστικής τάξης, που ήταν μνημένοι στη Φιλική Εταιρία, πήραν τα όπλα.⁷⁶

Αμφισβητεί τον Καποδίστρια λέγοντας ότι δεν ήταν φιλελεύθερος και τοποθετεί τον Ρήγα Φεραίο πολιτικά στο αστικοδημοκρατικό στρατόπεδο ως ιδεολογικό προπαγανδιστή της επανάστασης του '21. Είναι πεπεισμένος ότι ο χαρακτήρας της επανάστασης φαίνεται από την ιδεολογία της τάξης που βρίσκεται στην πρωτοπορία της, άρα στην προκειμένη περίπτωση της αστικής τάξης. Σε αυτά τα πλαίσια, οι λαϊκές μάζες έχουν χαρακτήρα «δύναμης κρούσης», και όχι διαμόρφωσης της ιδεολογίας της επανάστασης.⁷⁷ Όσον αφορά την περίπτωση του Φιλελληνισμού, δεν αναφέρεται σε αυτόν, γιατί

πιστεύει ότι αυτός δεν ανταποκρίνεται σε ένα ευρωπαϊκό κίνημα με φιλελεύθερο χαρακτήρα, αλλά επρόκειτο για τη περιορισμένη δράση λίγων ιδεολόγων.

Ο Κορδάτος θεωρεί ότι αντεπαναστατικό ρόλο έπαιξαν ο Κλήρος και το Πατριαρχείο, σε όλη την επαναστατική περίοδο, γιατί είχαν οικονομικά συμφέροντα από την φεουδαρχική ιδιοκτησία τους και φοβόνταν μην χάσουν την εξουσία τους.⁷⁸ Στην παρουσίαση της περιόδου των εμφυλίων είναι καθαρή η θέση του ότι εκεί φαίνεται περισσότερο η ταξική διάσταση της επανάστασης, με τους Κοτζαμπάσηδες, από την μία πλευρά, στην Πελοπόννησο καθώς και στην Στερεά τους αρματολούς να είναι τοπικιστές και φιλομοναρχικοί, χωρίς

75. Στο ίδιο σελ. 200.

76. Και οι γυναίκες του Πηλίου. Στην Μακρυνίτσα, στην Παλαιά Μιτζέλα με τις 4 γυναίκες καπετάνισσες (Ασήμω Σπανού, Καβούκαινα, Μαργιώ Πάφλαινα και Λενιώ Καμένου) που έκαναν επιδρομές στο Βόρειο Αιγαίο ενάντια στα Τούρκικα χωριά. Γιάννης Κορδάτος, *Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία*, σελ. 201.

77. ...δια την επιτυχίαν μίας επαναστάσεως συντελεί πολύ η επιτυχής διάγνωσις της ψυχολογίας του λαού, ο οποίος δεν επαναστατεί κατά μηχανικήν αντίληψιν εκ των προτέρων καθορισμένην... Γιάννης Κορδάτος, *Η Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασεως του 1821*, σελ. 65.

78. Για τον Πατριάρχη Γρηγόριο Ε' που είχε εκδώσει καταδίκες σε επαναστάτες: «Φαίνεται ότι ο Γρηγόριος ήτο φανατικός αντιπρόσωπος των Φεουδαρχικών και μοναρχικών αντιλήψεων. Γιάννης Κορδάτος, *Η Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασεως του 1821*. σελ. 72.

εθνική συνείδηση και από την άλλη τους αστούς στα νησιά να έχουν συνείδηση περί τα συμφέροντά τους και εθνική συνείδηση και επαναστατική διάθεση.⁷⁹

Συμπερασματικά, οι εμφύλιοι κατά τον Κορδάτο ήταν μια σύγκρουση ανάμεσα σε αυτούς που ήθελαν ένα σύγχρονο ενιαίο κράτος, τους αστούς των νησιών, και σε αυτούς που ήταν τοπικιστές φανατικοί του παλιού κόσμου, τους γαιοκτήμονες Κοτζαμπάσηδες της Πελοποννήσου κυρίως, μια σύγκρουση δύο αντίθετων κοινωνικά, ιδεολογικά και με τοπικά χαρακτηριστικά κόσμων. Οι εμφύλιες συγκρούσεις ήταν ταξικές και όχι προσωπικές συγκρούσεις όπως έλεγαν οι εθνικοί ιστοριογράφοι.⁸⁰ Η επανάσταση του 1821 περνάει από δύο στάδια: στην αρχή μάχες και επιτυχίες εθνικού χαρακτήρα, και μετά εσωτερικές ταξικές συγκρούσεις, σε μια συνεχή ταξική πάλη. Η σύγκρουση δεν έχει

χαρακτηριστικά φιλοπατρίας και διχόνοιας, αλλά ειδικά οι εμφύλιες συγκρούσεις είναι πολιτικές, καθώς η αντιπαράθεση μεταξύ Πελοποννησίων και Νησιωτών είναι μεταξύ μοναρχίας και δημοκρατίας. Η σύγκρουση περιγράφεται ως διαμάχη μεταξύ της άρχουσας παλαιάς φεουδαρχίας με την ανερχόμενη αστική τάξη, για την διοίκηση της κοινότητας και την νομή της εξουσίας. Ανάλογες διαμάχες διακρίνει και στα νησιά του Αιγαίου όπως στη Σάμο.⁸¹

79. Στο ίδιο σελ. 83.

80. Ο Κορδάτος κριτικάρει την αστική ιστοριογραφία, και τον Παπαρηγόπουλο και λέει ότι οι αστοί ιστορικοί αναλώθηκαν στην περιγραφή των μαχών και των αντιθέσεων, χωρίς να και δεν εμβαθύνουν στα ιστορικά γεγονότα όπου θα ανακαλύψουν τις κινητήριες δυνάμεις της Επανάστασης του '21.

81. Αναφέρει ότι «το αγροτικό ζήτημα είναι που όξυνε τις ταξικές αντιθέσεις.» Η Σάμος είχε κυρίως αγροτική οικονομία και δεν είχε αναπτύξει βιοτεχνική δραστηριότητα. Όμως, οι έμποροι και οι ναυτικοί επιρρεασμένοι από την Γαλλική Επανάσταση, προπαγανδίζοντας τα φιλελεύθερα και δημοκρατικά τους φρονήματα, ξεσήκωσαν και τους αγρότες και κατάφεραν να κλονίσουν την δύναμη των αρχόντων, να κατακτήσουν την εξουσία στο νησί κατά την πρώτη δεκαετία του 19ου αιώνα, μέσα από έναν εμφύλιο σπαραγμό χρόνων, ανάμεσα στο κόμμα των αριστοκρατών και το λαϊκό των αστών και των αγροτών. Κυρίαρχο ρόλο σε αυτή τη στάση, η οποία οδήγησε και στην πρόθεση ανακήρυξης λαοκρατίας στη Σάμο και την δήμευση των περιουσιών των αρχόντων, διαδραμάτισαν οι αγρότες, οι οποίοι επαναστάτησαν όχι ενάντια στους Τούρκους αλλά ενάντια στις αυθαιρεσίες των κοτζαμπάσιδων. Παράλληλα, και στα νησιά της Ύδρας και των Σπετσών στις αρχές του 19ου αιώνα, οι λαϊκές τάξεις υπό την ηγεσία των κατώτερων ναυτών, αντιδρούσαν δυναμικά

Ωστόσο, σε αυτή την περίπτωση, ο μαρξιστής ιστορικός σημειώνει μια διαφοροποίηση, καθώς θεωρεί ότι «το αγροτικό ζήτημα είναι που όξυνε τις ταξικές αντιθέσεις». Όσον αφορά τα δάνεια που έδωσε η Αγγλία, είναι η καπιταλιστική ανάπτυξη του αγγλικού κεφαλαίου που ήθελε να δεσμεύσει το νέο Ελληνικό κράτος. Οι αστοί νησιώτες διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στον αστικοδημοκρατικό χαρακτήρα που είχε το Σύνταγμα της Επιδάουρου, σε αντίθεση με τους Κοτζαμπάσηδες που ήθελαν μοναρχία για να επιβάλουν την εξουσία τους. Οι αστοί είναι η τάξη της επανάστασης, με άστοχες επιλογές όμως διακυβέρνησης μετά, όπως του Καποδίστρια που κυβερνούσε συγκεντρωτικά, με ευνοιοκρατία⁸² και αντιδημοκρατικούς μεθόδους.⁸³ Οι

Έλληνες αστοί, σε κάθε περίπτωση δεν περίμεναν τη σωτηρία από την Ρωσία, όπως οι κοτζαμπάσηδες και οι δεσποτάδες, ούτε ήταν μοιρολάτρες, όπως μεγάλη μερίδα του λαού, καθώς ήταν επηρεασμένοι από τις γαλλικές δημοκρατικές ιδέες, και όταν δημιουργήθηκαν οι αντικειμενικές συνθήκες αντέδρασαν μαχητικά.

Αυτή η σύγκρουση μεταξύ των αστών και των φεουδαρχών σταματάει το 1843 με το κίνημα της 3ης Σεπτεμβρίου και την ψήφιση του Συντάγματος και αρχίζει μια συμπόρευση των αστών και των φεουδαρχών, μέχρι το 1863 όπου έρχεται ο βασιλιάς Γεώργιος Α΄ και περιορίζονται οι Κοτζαμπάσηδες. Όλες αυτές οι διαμάχες ήταν «κοινωνικοί αγώνες», «ταξικοί αγώνες», που υπερασπίζονταν διαφορετικά και αντιτιθέμενα συμφέροντα, και όχι προσωπικές διαφορές, όπως

στην καταδυνάστευση των αρχόντων, όμως και σε άλλες «πόλεις και σε μεγάλα χωριά που ήταν εμποροβιοτεχνικά κέντρα και είχαν το προνόμιο της αυτοδιοίκησης ο ταξικός ανταγωνισμός ήταν έντονος την προεπαναστατική περίοδο»

82. Διορισμό αδερφών του. Γιάννης Κορδάτος, *Η Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*, σελ. 106.

83. Δεν έβαλε τη Αθήνα στο νέο κράτος, γιατί η Αθήνα συμβόλιζε την Δημοκρατία και γιατί η Ελλάδα ήθελε να παραμείνει μικρό κράτος και δεν θα ήθελε κανένας ξένος να της ηγηθεί, για να μένει ο ίδιος ηγέτης της. αλλά και μεθόδους όπου κατάδοσης μεταξύ δασκάλων και μαθητών, για τις πολιτικές απόψεις τους. Στο ίδιο σελ. 119, 124.

ισχυρίζονται οι εθνικοί ιστοριογράφοι. Η Ελληνική επανάσταση μετά από μια σειρά εξωτερικών επεμβάσεων οδήγησε στην ίδρυση ενός λιλιπούτειου ελληνικού κράτους, που, μολονότι «απήλλαξε τον ελληνικόν λαόν από τον τουρκικόν ζυγόν», τον αποδέσμευσε μονάχα «εν μέρει...από τον φεουδαρχισμόν».⁸⁴

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Η μεταβολή στη θεωρητική ανάλυση για το λαό στα έργα του Κορδάτου μετά το 1927 και έως το 1962.

Λαϊκά στρώματα, βιομηχανική ανάπτυξη και ταξικές αντιθέσεις.

Ο Κορδάτος το 1945 δημοσίευσε τη μελέτη του «*Τα σημερινά προβλήματα του ελληνικού λαού*», που στο τέλος αποτίνει φόρο τιμής στη Σοβιετική Ένωση και τον «αγώνα κατά του φασισμού» και υποστηρίζει την ίδρυση μιας βαλκανικής

εργατικής και αγροτικής ομοσπονδίας. Το 1947, στην φάση που εξελίσσεται ο Εμφύλιος Πόλεμος, ο Κορδάτος εξορίστηκε στην Ικαρία για ένα χρόνο.⁸⁵ Το 1950 συνελήφθη και πέρασε αρκετούς μήνες στη φυλακή λόγω της εμπλοκής του στην υπόθεση του Νίκου Μπελογιάννη. Στην υπεράσπισή του τον Νοέμβριο του 1951 σχετικά με την υπόθεση, ο Κορδάτος δήλωσε ότι είχε αποχωρήσει οικειοθελώς από το ΚΚΕ το 1925 επειδή διαφωνούσε με τη στάση του κόμματος σχετικά με την αυτονομία της Μακεδονίας.⁸⁶ Η πρώτη μελέτη

84. Γιάννης Κορδάτος, *Η Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*, σελ. 163-164.

85. Απελευθερώθηκε στις 12 Σεπτεμβρίου 1947, μετά από αναστολή της απέλασής του, αλλά η απειλή της εκ νέου σύλληψής του τον κάλυπτε σαν δαμόκλειος σπάθη, σε περίπτωση που επανέλθει στην πολιτική δράση. Βαγγέλης Καραμανωλάκης, *Γιάννης Κορδάτος: Ένας Έλληνας Μαρξιστής Ιστορικός στον Εικοστό Αιώνα*, La Revue Historique, Τόμος 21, Τεύχος 1 (2024).

86. Υποστήριξε ότι, όπως πίστευε τόσο τότε όσο και στα χρόνια που ακολούθησαν, ένα κομμουνιστικό κόμμα δεν πρέπει να εμπλέκεται σε ζητήματα που αφορούν τις εθνικές διεκδικήσεις της Ελλάδας. Υποστήριξε επίσης ότι από τότε δεν είχε κανέναν δεσμό ή επαφή με το κόμμα και ότι παρέμεινε αφοσιωμένος στον επιστημονικό σοσιαλισμό και τον μαρξισμό. Η αναφορά του Κορδάτου στο «μακεδονικό ζήτημα» προκάλεσε την απάντηση του Μπελογιάννη, ο οποίος δήλωσε ότι «ο Κορδάτος δεν δίστασε να εκμεταλλευτεί τις θέσεις του κόμματος,

που δημοσίευσε ο Κορδάτος μετά το 1947 ήταν το 1953, το βιβλίο του «*Ακμή και παρακμή του Βυζαντίου*».⁸⁷ Τον επόμενο χρόνο, το 1954, δημοσίευσε το «*Η αρχαία τραγωδία και κωμωδία: Ποιες είναι οι κοινωνικές ρίζες του αρχαίου θεάτρου*».⁸⁸ Τότε ξεκινάει συνεργασία με την εφημερίδα «*Η Αυγή*» της ΕΔΑ,⁸⁹ που ήταν ο νέος στόχος του κόμματος ώστε να εκπροσωπήσει την ηττημένη Αριστερά στη μετεμφυλιακή περίοδο, με την συμμετοχή στο πολιτικό και το κοινοβουλευτικό σύστημα.⁹⁰ Μεταξύ 1955 και 1960, ο Κορδάτος ξεκίνησε το πιο φιλόδοξο έργο του, που είχε τίτλο «*Ιστορία της Ελλάδας*». Ήταν μια ιστορία

της Ελλάδας από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι τη Μικρασιατική Καταστροφή. Σε αυτό το πλαίσιο, επανεξέδωσε αρκετές μεμονωμένες μελέτες και δημοσίευσε νέες, δημιουργώντας μια ενιαία ιστορική αφήγηση που κάλυπτε μια περίοδο περίπου 2.700 ετών.⁹¹

Η ερμηνεία του Κορδάτου στον Μεσοπόλεμο για τον πρωτοποριακό ρόλο της αστικής τάξης στην επανάσταση του 1821 είχε πλέον αναθεωρηθεί και τώρα δινόταν έμφαση στον «λαό», με σκοπό με αυτή την έννοια να περιλαμβάνεται όσο το δυνατόν μεγαλύτερο μέρος της ελληνικής κοινωνίας. Ο «λαός» θεωρούνταν εγγενώς προοδευτικός, χωρίς σαφείς ταξικές διακρίσεις, και τοποθετούταν σε αντίθεση προς την αντιδραστική «ολιγαρχία», η οποία είχε

όπως ακριβώς είχε κάνει και το καθεστώς στέλνοντας εκατοντάδες ανθρώπους στο εκτελεστικό απόσπασμα». Βαγγέλης Καραμανωλάκης, *Γιάνης Κορδάτος: Ένας Έλληνας Μαρξιστής Ιστορικός στον Εικοστό Αιώνα*, La Revue Historique, Τόμος 21, Τεύχος 1 (2024).

87. «*Ακμή και παρακμή του Βυζαντίου*», εκδ. Π. Καραβάκος, (1953).

88. «*Η αρχαία τραγωδία και κωμωδία: Ποιες είναι οι κοινωνικές ρίζες του αρχαίου θεάτρου*» εκδ. Π. Καραβάκος, (1954).

89. Ενωμένη Δημοκρατική Αριστερά

90. Η συνεργασία του Κορδάτου με την Αυγή ήταν μόνο μία πτυχή της ευρύτερης σχέσης του με το κόμμα. Ήταν ένα από τα «δημόσια πρόσωπα» της ΕΔΑ, συμμετέχοντας συχνά σε εκδηλώσεις που διοργάνωνε, συχνά στα γραφεία της, και ουσιαστικά χρίστηκε ο καταξιωμένος ιστορικός της Αριστεράς. Το 1956 εξελέγη μέλος του γενικού συμβουλίου του κόμματος, ενός σώματος που δεν κατείχε πραγματική εξουσία, αλλά αποτελούνταν από τις πιο γνωστές και σημαντικές προσωπικότητες της πολιτικής σφαίρας - συμπεριλαμβανομένου του Κορδάτου. Βαγγέλης Καραμανωλάκης, *Γιάνης Κορδάτος: Ένας Έλληνας Μαρξιστής Ιστορικός στον Εικοστό Αιώνα*, La Revue Historique, Τόμος 21, Τεύχος 1 (2024).

91. Το έργο σημείωσε αξιοσημείωτη εκδοτική επιτυχία, καθιστώντας το ένα από τα πιο γνωστά ιστορικά έργα της εποχής του.

συνεργαστεί με τις ξένες δυνάμεις. Το 1946, στην τέταρτη έκδοση της «Κοινωνικής σημασίας», ο Κορδάτος προχώρησε σε μια σημαντική αλλαγή στη μελέτη του για την επανάσταση του 1821.⁹² Σε αντίθεση με την αρχική του θέση, που έλεγε ότι η επανάσταση είχε διεξαχθεί από την αστική τάξη, ο Κορδάτος στην έκδοση του 1946 γράφει ότι η αστική τάξη είχε προδώσει τον αγώνα από την αρχή, συμμαχώντας με τους φεουδάρχες, ενώ ο λαός τους αντιτάχθηκε. Έτσι, από την μία οι φεουδάρχες ήταν ισχυροί, τη στιγμή μάλιστα που δεν υπήρχε ανάπτυξη της βιομηχανίας, και, από την άλλη, η αστική τάξη ήταν επιφυλακτική απέναντι στην ιδέα μιας επανάστασης, και δεν ήταν αυτή που δέλεασε τους φεουδάρχες στην επανάσταση, αλλά οι αγροτικές τάξεις που στη συνέχεια εξεγέρθηκαν. Οι λαϊκές μάζες ήταν κρίσιμες για την επιτυχία της επανάστασης, αφού ήταν η κύρια βάση στην οποία στηριζόταν ο στρατός, και υποστηρικτές των δημοκρατικών μεταρρυθμίσεων, όπως της εθνικοποίησης της

γης, της θέσπισης δημοκρατικού συντάγματος και ως πρωτοπορία μπορούσαν να καθοδηγούν και να τους ακολουθούν και άλλες κοινωνικές ομάδες.⁹³

Το 1945 στο έργο του *Ο Ρήγας Φεραίος και η Βαλκανική ομοσπονδία* προβαίνει επίσης σε μια αναθεώρηση παλαιότερων θέσεων: ο Ρήγας Φεραίος δεν θεωρείται πλέον ο «πρόδρομος του ελληνικού ιμπεριαλισμού» και ο κορυφαίος εκπρόσωπος της αστικής τάξης, αλλά ένας οραματιστής επαναστατικών κινημάτων. Συμπερασματικά, θα πρέπει να τονιστεί ότι η σύνδεση της Αριστεράς με ένα ευρύτερο κοινό αλλά κυρίως η κινητοποίηση ενός μεγάλου τμήματος της ελληνικής κοινωνίας στον αντιφασιστικό αγώνα, με το ΕΑΜ ως ηγετική δύναμη, σε συνδυασμό με τις προσωπικές εμπειρίες του Κορδάτου,

92. Γιάννης Κορδάτος, *Η Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*, (1946), τέταρτη έκδοση. Αυτή η έκδοση ήταν, στην πραγματικότητα, μια εντελώς νέα έκδοση, που εκτεινόταν σε πολύ περισσότερες σελίδες από το πρωτότυπο και χαρακτηριζόταν από ουσιαστικές αναθεωρήσεις που υποδήλωναν μια αλλαγή γραμμής στο περιεχόμενο.

93. Βαγγέλης Καραμανωλάκης, *Γιάννης Κορδάτος: Ένας Έλληνας Μαρξιστής Ιστορικός στον Εικοστό Αιώνα*, La Revue Historique, Τόμος 21, Τεύχος 1 (2024).

πρέπει να τον οδήγησαν στην αναθεώρηση των ιστορικών του απόψεων για την επανάσταση του 1821 και τον ρόλο του λαού. Ο Κορδάτος επανεξετάζει την επανάσταση του 1821 για άλλη μια φορά,⁹⁴ στο έργο *Ιστορία της Ελλάδας*, όπου επανέρχεται σε μια ερμηνεία κοντά σε αυτήν της πρώτης έκδοσης της *Κοινωνικής σημασίας*. Τώρα αναφέρεται ξανά στον κεντρικό ρόλο της αστικής τάξης, επιβεβαιώνοντας τον αστικοδημοκρατικό χαρακτήρα του 1821. Ο Κορδάτος απέρριψε τη «θεωρία του λαϊκισμού», η οποία όπως υποστήριξε, «μπορεί να κάνει μια εντύπωση στους ιστορικά αδαείς και τους αμόρφωτους, αλλά δεν έχει καμία σχέση με τον Μαρξισμό», ενώ διευκρινίζει αντ' αυτού ότι «ο χαρακτήρας της ιστορικής δράσης των λαϊκών μαζών καθορίζεται από ορισμένες οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις, καθώς και από οικονομικούς νόμους που είναι ανεξάρτητοι από τη βούληση του λαού».⁹⁵

Λαϊκοί αγώνες. Κατά τον Κορδάτο σε όλη την Ελλάδα οι λαϊκές μάζες ήταν αυτές που με αυθορμητισμό έδωσαν το αίμα τους στον Εθνικοαπελευθερωτικό Επαναστατικό αγώνα του 1821. Την ιστορία την γράφουν όμως οι ισχυροί της ιστοριογραφίας, και η επιλογή τους ήταν να αναφερθούν στην δράση των προυχόντων αριστοκρατών και των ολιγαρχών και να κρύβουν την ιστορία των λαϊκών κινημάτων. Όταν απέτυχαν τα λαϊκά κινήματα, οι ολιγαρχικοί ξανάγιναν καταπιεστές του λαού και αντικαταστάτες των Τούρκων Μπέδων και Πασάδων. Δεν υπολόγιζαν τον λαό, οι μεγαλοκαπετάνιοι είχαν γίνει τοκογλύφοι, καταπιεστές των λαϊκών μαζών, με αποτέλεσμα μαζί με τις καταστροφές που είχε φέρει ο πόλεμος, να χειροτερεύσει η κοινωνική κατάσταση. Η κατάσταση που επικρατούσε ήταν καταπίεση των αγροτολαϊκών

94. Έντεκα χρόνια μετά την τέταρτη έκδοση της *Κοινωνικής σημασίας*... ο Κορδάτος επανεξετάζει την επανάσταση του 1821 για άλλη μια φορά, αυτή τη φορά γράφοντας τον σχετικό τόμο στην *Ιστορία της Ελλάδας*.

95. Βαγγέλης Καραμανωλάκης, *Γιάννης Κορδάτος: Ένας Έλληνας Μαρξιστής Ιστορικός στον Εικοστό Αιώνα*, La Revue Historique, Τόμος 21, Τεύχος 1 (2024).

μαζών από τους πλούχοντες και τους καπεταναίους. Η κατάσταση του φτωχού αγρότη χειροτέρεψε μετά την επανάσταση, γιατί πολέμωσε και ταυτόχρονα υποχρεωτικά πλήρωνε περισσότερους φόρους απ' όσους πλήρωνε στους Τούρκους. Απαίτηση των αγροτών ήταν πάντα στις εθνοσυνελεύσεις, η γη και η ανακούφιση από τις δόσεις.⁹⁶

Ο Κορδάτος αναφέρεται στην πρόταση του Φλογαΐτη, στην οποία διακρίνει σοσιαλιστικά στοιχεία⁹⁷ γιατί προπαγάνδιζε την δωρεάν διανομή των εθνικών γαιών σε όλους τους αγρότες, αφού λόγω των συνθηκών, οι περισσότεροι ήταν άποροι και δεν μπορούσαν να πληρώσουν το αντίτιμο της εξαγοράς τους. Αυτή η άποψη για τον μαρξιστή ιστορικό είχε μεγάλη ιστορική σημασία, γι' αυτό και την αναφέρει, ασχέτως αν θεωρούσε πως δεν είχε τη δυναμική που χρειαζόταν λόγω των αντικειμενικών συνθηκών, εφόσον σε ένα αστικό κοινωνικό πλαίσιο

στο οποίο κυριαρχούσε η ατομική ιδιοκτησία, δεν μπορούσε να εφαρμοστεί η οικονομική ισότητα, όπως επίσης, και γιατί οι αγροτικές μάζες δεν είχαν ταξική συνείδηση και συνήθως τις χαρακτήριζε η μοιρολατρία. Όπως επισημαίνει, «φανερώνει και πιστοποιεί το κοινωνικό περιεχόμενο των εμφύλιων σπαραγμών της τοτινής εποχής. Και ακόμη γιατί είναι η πρώτη θαλαλέα και τίμια υπεράσπιση και απολογία των σκλάβων της γης». Δεν έγινε λοιπόν τίποτε, αντίθετα οι κοτζαμπάσηδες και οι καπεταναίοι συνέχιζαν το αρπαχτικό έργο τους, να «γδύνουν» τον αγροτικό λαό και να συνεχίζουν να είναι αντιδραστικοί και εκμεταλλευτές του λαού.⁹⁸

96. Ο Ν. Φλογαΐτης βλέποντας τις καταχρήσεις και την αρπαγή της εθνικής γής από τους κοτζαμπάσηδες και τους καπεταναίους απαιτεί: αφού δεν μπορούν να αγοράσουν όλοι οι Έλληνες με ίσους όρους γή, «πρέπει να δοθεί ίση γή σε όλους, χωρίς διακρίσεις και προτιμήσεις». Γιάννης Κορδάτος, *Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία*, σελ. 205 - 206.

97. Τον χαρακτηρίζει εμπνευστή και πρωταπόστολο του εργατοαγροτισμού.

98. Ο λαός και οι προοδευτικοί (Κοραής) σε όλη την διάρκεια του αγώνα τους κοτζαμπάσηδες τους έλεγαν "Τουρκολάτρες ή Τουρκοκοτζαμπάσηδες". Γιάννης Κορδάτος, *Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία*, σελ. 209.

Από τον δεύτερο χρόνο της επανάστασης ξεσπά εμφύλιος πόλεμος, που, σύμφωνα με τον Κορδάτο, δεν είχε αιτία τις προσωπικές αντιθέσεις, όπως λέγανε οι ισχυροί ιστορικοί, αλλά ήταν καθαρά ταξικοί αγώνες, που πολλές φορές φαίνονταν σαν κομματικοί ανταγωνισμοί. Ο Κορδάτος λέει ότι οι εμφύλιοι είναι η άλλη πλευρά της Επανάστασης του 1821, γιατί έδωσαν στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα την κοινωνική του μορφή.⁹⁹ Αιτία των ταξικών συγκρούσεων ήταν οι ολιγαρχικοί που μην προσφέροντας καμιά υλική βοήθεια στον αγώνα, θέλαν να πάρουν τις εθνικές γαίες. Από την άλλη οι πολεμιστές ζητούσαν μισθούς και οικονομική ενίσχυση με αποτέλεσμα να είναι αντίθετα τα συμφέροντα. Ο Κορδάτος για τον δεύτερο εμφύλιο λέει ότι, οι κοτζαμπάσηδες βαλθήκανε να ρίξουν από την εξουσία τα αστικά στοιχεία, πήγαν με το μέρος του Κολοκοτρώνη για να κάνουν ενιαίο μέτωπο για να πάρουν την εξουσία από

τους αστούς. Βλέπει την κοινωνική πάλη λέγοντας συγκεκριμένα ότι ο ένοπλος αυτός αλληλοσπαραγμός δεν ήτανε - όπως και οι κατοπινοί-τίποτ' άλλο παρά μια ένοπλη πάλη των τάξεων.¹⁰⁰

Τάξεις και κόμματα. Κατά τον Κορδάτο λαϊκό μαζικό αγροτολαϊκό κόμμα δεν συστάθηκε λόγω αντικειμενικών συνθηκών και τοπικισμών. Οι αγρότες εκφράζονταν με την απαίτηση για ένα κομμάτι γης και μόνο σαν αίτημα. Ήταν ενάντιοι στους άρχοντες από επαναστατικό αυθορμητισμό και όχι συνειδητά με πρόγραμμα και ιδεολογία.¹⁰¹ Η ιστορία των εμφυλίων πολέμων είναι γεμάτη

99. Σύμφωνα με το ιδεολογικό του πλαίσιο και την μαρξιστική μεθοδολογική του επιστημονική προσέγγιση για την Ιστορία, η νεότευκτη αστική τάξη διαδραμάτισε τον κυρίαρχο προοδευτικό ρόλο πρωτοστατώντας στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα. Οι έμποροι και οι πλοιοκτήτες, επηρεασμένοι από τις γαλλικές δημοκρατικές ιδέες, με τα ελληνικά κεφάλαια του εξωτερικού και το εφοπλιστικό κεφάλαιο των νησιωτών πρωτοστάτησαν στην κατεύθυνση της δημιουργίας εθνικού κράτους, συμπαρασύροντας στον αγώνα και τις λαϊκές μάζες. Σύμφωνα με τον μαρξιστή ιστορικό, οι οικονομικοί παράγοντες έφεραν στο προσκήνιο την αστική τάξη προκειμένου να εκπληρώσει το ιστορικό της χρέος.

100. «Ο φεουδαρχισμός και ο αστισμός δώσανε μάχη για το πάρσιμο της πολιτικής εξουσίας...Ο εμφύλιος λοιπόν αυτός πόλεμος, που δεν ήτανε ο τελευταίος έδωκε στην επανάσταση μαζί με τη μορφή του απελευθερωτικού αγώνα και μορφή κοινωνική.»

101. Λόγω αντικειμενικών συνθηκών δεν υπήρχε ούτε πολιτιστική ανάπτυξη, με λίγα πνευματικά κέντρα, με διαφορετικά συμφέροντα των αστικών κέντρων, με καμιά πόλη να μην μπορεί να γίνει βιοτεχνικό και

από την αντιδραστικότητα και προδοσία των ολιγαρχικών. Η μόνη ιστορική αλήθεια είναι, πάντα σύμφωνα με τον Κορδάτο, ότι η επανάσταση του 1821 ξεκίνησε σαν εθνική και εξελίχθηκε σε κοινωνική, που οι αστοί την πρόδωσαν γιατί στην πορεία συμάχησαν με τους κοτζαμπάσηδες και νόθευσαν το κοινωνικό περιεχόμενό της, εμποδίζοντας την πορεία της σε λαϊκή εργατοαγροτική λαϊκή επανάσταση και κράτος εργατοαγροτικό.

Από ιστορικής - υλιστικής πλευράς, αν κέρδισε κάτι ο λαός, ήταν ότι απαλλάχτηκε από την δουλεία των Οθωμανών και της Φεουδαρχίας σαν κοινωνικό στάδιο, περνώντας έτσι από την Φεουδαρχία στο Καπιταλιστικό εκμεταλλευτικό σύστημα. Στην συνέχεια η αστική τάξη εξυπηρετώντας τα συμφέροντά της, έκανε και συμβιβασμούς με τους Φεουδάρχες, γιατί δεν είχε λυθεί το μεγάλο αγροτικό ζήτημα με τα τσιφλίκια και τους Κοτζαμπάσηδες και

αυτό ήταν σε βάρος των εργαζόμενων και φτωχών λαϊκών μαζών.¹⁰² Μέχρι και το 1880, παρόλο που δεν υπήρχε πλέον Οθωμανική ιδιοκτησία γης, το σύστημα της οικονομίας ήταν ίδιο με πριν, ουσιαστικά φεουδαρχικό. Η εξέλιξη όμως της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων στην βιομηχανία και οι εκμεταλλευτικές σχέσεις που δημιουργούνται στην κεφαλαιοκρατική οικονομία διαμορφώνουν την κοινωνική ταξική σύγκρουση. Όταν πριν συγκρούονταν οι αγρότες με τους φεουδάρχες, τώρα η σύγκρουση είναι μεταξύ αστών και εργατών. Η εξέλιξη φέρνει τον καπιταλισμό στο ανώτερό του στάδιο, το ιμπεριαλιστικό, που για την Ελλάδα εμφανίζεται πολιτικοιδεολογικά με την Μεγάλη Ιδέα.¹⁰³

εμπορικό κέντρο όλης της χώρας. Δεν υπήρχαν εσωτερικές συγκοινωνίες, ώστε οι αγροτολαϊκές μάζες να είναι ξεκομμένες και απομονωμένες. Υπήρχε αγραμματοσύνη με αποτέλεσμα να μην γίνετε γνωστή η αστικοδημοκρατική φιλολογία και μόνο ο Θούριος του Ρήγα να είναι γνωστός και να προβάλλονται από τους συντηρητικούς φυλλάδια με χρησμούς και προφητείες. (Κασομούλης: Ενθυμήματα στρατιωτικά, Α', 82, 425 και Β', 165). Γιάννης Κορδάτος, *Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία*, σελ. 211.

102. Γιάννης Κορδάτος, *Η Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επαναστάσεως του 1821*, σελ. 164.

103. Στο ίδιο σελ. 165.

Ο Κορδάτος βλέπει ένα ακόμη μέτωπο αντιπαράθεσης με την αστική τάξη, τον δημοτικισμό, και θεωρεί γενικά ότι, από τότε που η αστική τάξη πήρε την πολιτική εξουσία, έγινε αντιδραστική, δείχνοντας όμως έτσι και τον δρόμο για το 1924 όπου το επίπεδο καπιταλιστικής ανάπτυξης υποχρέωνε το προλεταριάτο, την προοδευτική οργανωμένη εργατική τάξη, να κάνει μια Κοινωνική Επανάσταση για να ελευθερωθεί από τα πολιτικά και οικονομικά δεσμά, αλλά και να ελευθερώσει όλους τους καταπιεζόμενους. Το καπιταλιστικό στάδιο ανάπτυξης προχώρησε στο ιμπεριαλιστικό, και τώρα η επανάσταση θα ήταν, σύμφωνα με τον Κορδάτο, των εργατών και του λαού, προλεταριακή επανάσταση.

Σύμφωνα με τον Κορδάτο υφίσταντο πλέον όλοι οι αντικειμενικοί όροι, με την οργάνωση του προλεταριάτου, που ήταν η πρωτοπόρα τάξη, αφού πάρει την εξουσία από τους αστούς να οδηγήσει την ανθρωπότητα από την προϊστορία στην ιστορία και την κοινωνική απελευθέρωση. Είχε έλθει η ώρα της εργατικής

τάξης να λύσει όλα τα ζητήματα που δεν έλυσε η αστική το '21.¹⁰⁴ Ο Κορδάτος λοιπόν, με την μαρξιστική μέθοδο του ιστορικού υλισμού, ανέλυε την Ελληνική Επανάσταση και στην συνέχεια την σύσταση του ελληνικού εθνικού κράτους και την πορεία προς την εργατική - λαϊκή επανάσταση.¹⁰⁵

Προσέγγιση της μεταβολής, οι λόγοι που τον οδήγησαν μέσα από τα έργα:

Κοινωνική σημασία της Ελληνικής επαναστάσεως του 1821 (1946).

104. Γιάννης Κορδάτος, *Η Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασεως του 1821*, σελ. 164.

105. Η βασική ιδέα στο βιβλίο μου *Η κοινωνική σημασία της (Ελληνικής) Επανάστασεως του 1821* είναι ότι η σχηματισθείσα ελληνική αστική τάξη είτανε ο «φορέας» του εθνικισμού, μαζί της δε τράβηξε και τα λαϊκά στρώματα, ενώ η φεουδαρχία (τσιφλικάδες, κλήρος κ.λ.π) είτανε αντίθετη σε κάθε ιδέα εθνεγερσίας.

Δημοτικισμός και λογιοτατισμός (1927).

Ο Ρήγας Φεραίος και η εποχή του (1931).

*Άρθρα από το 1935 – 1946 για τις ταξικές αντιθέσεις αγροτών και αστών και
για το γλωσσικό ζήτημα.*

Ρήγας Φεραίος και Βαλκανική ομοσπονδία (1945).

*Μελέτες για την ιμπεριαλιστική φάση στην Ελλάδα και για την εργατική τάξη
και την ταξική πάλη (1956) και για τον ταξικό χαρακτήρα της λογοτεχνίας
(1962).*

Στο επίκεντρο της όλης δραστηριότητας του Κορδάτου ήταν η πρόθεσή του να αλλάξει τον κόσμο, και αυτό τον σκοπό υπηρετούσε για αυτόν η ιστορική επιστήμη και η επιστήμη συνολικότερα. Όπως ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος, ο κορυφαίος εθνικός ιστορικός της Ελλάδας, διαμορφώθηκε από την άνοδο της εθνικής ιδεολογίας τον δέκατο ένατο αιώνα, έτσι και ο Κορδάτος ήταν παιδί της ανάπτυξης του κομμουνιστικού κινήματος. Γι' αυτό η *Κοινωνική σημασία* αποτέλεσε σημείο καμπής στην ελληνική

ιστοριογραφία. Το σκάνδαλο που προκάλεσε αμφισβητώντας μια καθιερωμένη άποψη, με μια «ιερόσυλη» στάση απέναντι στη θεμελιώδη στιγμή της σύγχρονης ελληνικής εθνικής ιστορίας, ήταν ένα συστατικό στοιχείο - όπως και το υπόλοιπο έργο του Κορδάτου - μιας νέας πολιτικής ταυτότητας: αυτής του Έλληνα κομμουνιστή, μιας ταυτότητας που χαρακτηρίστηκε, κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, από έντονο ριζοσπαστισμό και σταθερή αντίθεση στην καθιερωμένη ιδεολογία.¹⁰⁶

Από το 1925 στο βιβλίο του, «*Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία*», ο Κορδάτος ασχολείται με την εξέλιξη της φιλοσοφικής σκέψης και την Μαρξιστική

106. Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Γιάννης Κορδάτος: Ένας Έλληνας Μαρξιστής Ιστορικός στον Εικοστό Αιώνα, La Revue Historique, Τόμος 21, Τεύχος 1 (2024).

φιλοσοφία της ιστορίας και με το φαινόμενο του Έθνους. Αναφέρει ότι έθνος είναι μορφή κοινωνικής οργάνωσης της εποχής του καπιταλισμού που παρουσιάζεται στην ιστορία από την περίοδο της ανάπτυξης του εμπορίου και θα καταργηθεί μαζί με τον καπιταλισμό.¹⁰⁷ Ο εθνικισμός, εξηγεί ο Κορδάτος, είναι τότε αμυντικός και τότε επιθετικός, όπως φαίνεται από τη δράση της αστικής τάξης στην Ελλάδα απέναντι στους Οθωμανούς όπου, πριν την Επανάσταση, αγωνίστηκε ενάντια στον ζυγό του ξένου κατακτητή.¹⁰⁸ Αναφέρει ότι στην ανάπτυξη του εθνικισμού σημαντικά συνέβαλαν οι έμποροι και οι караβοκύρηδες, ενώ αρνητικό ρόλο είχαν ο Κλήρος και οι γαιοκτήμονες. Η θέση του για την εθνική επαναστατική κίνηση, τα κινήματα πριν το 1821, είναι πως επρόκειτο για τον ταξικό πόθο της αστικής τάξης να αναπτυχθεί, να

εγκαθιδρυθεί και να πάρει την πολιτική εξουσία και να κυριαρχήσει οικονομικά σε όλα τα Βαλκάνια και την Μεσόγειο.¹⁰⁹

Για το Βυζάντιο ο Κορδάτος λέει ότι δεν ήταν ταυτισμένο με το ελληνικό έθνος, και αυτοί που ωφελήθηκαν μετά την κατάλυσή του από τον σουλτάνο, απολαμβάνοντας τα προνόμια που τους έδωσε, ήταν οι φεουδαρχικές τάξεις ο Κλήρος, το Πατριαρχείο και οι κοτζαμπάσηδες με την φορολογία, εκμεταλλευόμενοι τους φτωχούς αγρότες.¹¹⁰ Ιδιαίτερα οι Φαναριώτες ήταν το ανώτερο στρώμα της αριστοκρατίας η μεγαλοαριστοκρατία και η διοικητική

107. Κορδάτος Ιωάννης, *Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία*, τ.1, Εκδοτικός οίκος Γεωργίου Ι. Βασιλείου, Αθήνα 1925, σελ. 18. «Έθνος είναι σύνολο ανθρώπων που σχηματίζεται από τη γέννηση και ανάπτυξη του καπιταλισμού και χαρακτηρίζεται απ' την ύπαρξη μέσα σ' αυτό ορισμένων οικονομικών δεσμών καθώς και από την κοινότητα του εδάφους, της γλώσσας, του πολιτισμού».

108. Η αστική τάξη μια που δεν μπορεί να διαθέσει ούτε στρατό, ούτε άλλα μέσα βίας ενάντια στον ξένο ζυγό που εκπροσωπεί τον ξένο εθνικισμό αγωνίζεται για τη διαφύλαξη και την προστασία της «εθνικής συνείδησης» όλου του λαού, της θρησκείας του, των εθίμων του..*Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία*, σελ. 20.

109. *Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία*, σελ. 23.

110. Στο ίδιο σελ. 61.

αριστοκρατία του Τουρκικού κράτους,¹¹¹ τους οποίους ο Κορδάτος διακρίνει από τους κοτζαμπάσηδες που τους ονομάζει επαρχιακή αριστοκρατία.¹¹² Για τους κλέφτες και τους αρματολούς, που έχουν τον χαρακτήρα στρατιωτικοκοινωνικής λειτουργίας του φεουδαρχισμού,¹¹³ ο Κορδάτος αναδεικνύει το γεγονός ότι λήστευαν τους πλούσιους, γεγονός που ανεβάζει στα μάτια των κατώτερων τάξεων.¹¹⁴ Αναφερόμενος σε όλες τις εξεγέρσεις πριν από το '21, ο Κορδάτος λέει ότι απέτυχαν γιατί δεν τις στήριζαν οι κοτζαμπάσηδες, αλλά και για τον λόγο ότι η αστική τάξη δεν είχε ολοκληρώσει την ανάπτυξή της. Τον Ρήγα τον τοποθετεί στις αστικοδημοκρατικές αντιλήψεις, να συγκρούεται με τον φεουδαρχισμό τους κοτζαμπάσηδες και τους Φαναριώτες, με αποτέλεσμα να τον έχει απέναντί του το Πατριαρχείο.¹¹⁵ Τον τοποθετεί στους πρωτοπόρους της ελληνικής αστικής τάξης και των Βαλκανίων, που με το έργο του για την Ελληνική Δημοκρατία προωθούσε την

ιδέα της Βαλκανικής Ομοσπονδίας.¹¹⁶ Αναδεικνύει την δυναμική της αστικής τάξης στην ελληνική επανάσταση του '21, που με την ανάπτυξή της προσδίδει στον εθνικισμό επιθετικότητα.¹¹⁷ Κεντρικό ζήτημα που επίσης απασχολεί τον Κορδάτο είναι το γλωσσικό. Μέσα στα πλαίσια της σύγκρουσης μεταξύ αστών και φεουδαρχών εντάσσει και την διαμάχη μεταξύ δημοτικισμού και λογιotaτισμού. Οι αστοί ήθελαν την καθιέρωση της δημοτικής, σαν μέσο μόρφωσης και ιδεολογικού εκσυγχρονισμού των κατώτερων λαϊκών στρωμάτων, για να μπορούν να ανταποκριθούν στις ιδέες και τους σκοπούς της

111. Γιώργος Δ. Μπούμπους, *Η Ελληνική κοινωνία στην πρώιμη μαρξιστική σκέψη: Γ. Σκληρός – Γ. Κορδάτος (1907 – 1930)* Σελ. 78.

112. Κορδάτος Ιωάννης, *Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία*, τ.1, Εκδοτικός οίκος Γεωργίου Ι. Βασιλείου, Αθήνα 1925, σελ. 82.

113. Γιώργος Δ. Μπούμπους, *Η Ελληνική κοινωνία...* Σελ. 78.

114. Στο ίδιο σελ. 83.

115. Τον καταδίκασε και απαγόρευσε και κατάσχεσε τις προκυρήξει που προπαγάνδιζαν τις ιδέες του. Γιώργος Δ. Μπούμπους, *Η Ελληνική κοινωνία...*, σελ. 118.

116. Στο ίδιο σελ. 117.

117. Γιώργος Δ. Μπούμπους, *Η Ελληνική κοινωνία...*, σελ. 139.

επανάστασης, και οι φεουδάρχες ήθελαν τους απλούς ανθρώπους αμόρφωτους και εξαρτημένους. Στο βιβλίο του 1925 ο Κορδάτος αναφέρεται στην ύπαρξη διαφορετικών τάσεων μέσα στην αστική τάξη, σε σχέση με την επανάσταση, από τα πιο πάνω στρώματα της αστικής τάξης, την αριστοκρατία της, που ήταν οι μεγάλοι τραπεζίτες και οι έμποροι, που στάθηκαν απέναντι στην επανάσταση. Την ίδια στάση κρατάει, γράφει, και η εργατική αριστοκρατία όταν στρέφεται απέναντι στην προλεταριακή επανάσταση.¹¹⁸ Αλλά και μέσα στην Φιλική Εταιρεία υπήρχαν τάσεις, αριστερή, κεντρώα και δεξιά, σε σχέση με τον σκοπό καθώς και κάποιες ακραίες θέσεις που τον έφεραν σε κίνδυνο.¹¹⁹ Το 1927, στα πλαίσια της ανάλυσης για το έθνος μέσα από την γλώσσα, εκδόθηκε το βιβλίο του Κορδάτου «*Δημοτικισμός και Λογιωτατισμός*», όπου δείχνει την πνευματική οπισθοδρόμηση μετά την οθωμανική κατάκτηση, αλλά και τον συγκρουσιακό ανταγωνισμό μεταξύ φεουδαρχών και αστών για την γλώσσα, με την ριζοσπαστική αστική τάξη να αποδέχεται την λαϊκή γλώσσα.¹²⁰ Η υπόθεση για να επιβληθεί η δημοτική, «η γλώσσα του λαού», που υπέρ της κινητοποιήθηκαν οι «διανοητικώτεροι και προοδευτικώτεροι αρχηγοί

της αστικής τάξεως», με πρωτοπόρο τον Κοραή, είναι, κατά τον Κορδάτο, μια σημαντική εκδήλωση των «νέων ιδεών» που φέρνει στην «υπόδουλον Ελλάδα» η νέα ελληνική αστική τάξη, όπως είναι και πεδίο συγκρούσεων όπου εκδηλώνονται οι ταξικές αντιθέσεις που υπάρχουν μέσα στον ελληνισμό.¹²¹

Το 1930 εκδίδεται το βιβλίο του Κορδάτου «*Εισαγωγή εις την Ιστορίαν της Ελληνικής Κεφαλαιοκρατίας*» όπου λέει ότι, λόγω της οθωμανικής κατάκτησης, σταμάτησε η εξέλιξη στην Ελλάδα, την εποχή που στην Δυτική κοινωνία από

118. Στο ίδιο σελ. 198-199.

119. Στο ίδιο σελ. 199.

120. Γιώργος Δ. Μπούμπους, *Η Ελληνική κοινωνία...*, σελ. 20, 24, 26, 29, 33, 38, 39, 42, 43.

121. Μέσα στα εισαγωγικά η ορθογραφία και η έκφραση του Κορδάτου. Γιώργος Δ. Μπούμπους, *Η Ελληνική κοινωνία στην πρώιμη μαρξιστική σκέψη: Γ. Σκληρός – Γ. Κορδάτος (1907 – 1930)*, Σελ. 82.

τον 14ο αιώνα αναπτύχθηκε η αστική οικονομία και έγινε το χτύπημα της φεουδαρχίας. Λέει επίσης ότι ο ελληνικός καπιταλισμός ξεκινάει από τους αστούς εμπόρους και караβοκυραίους και ότι, μετά την επανάσταση, υπήρξε συμβιβασμός μεταξύ αστικής τάξης και κοτζαμπάσηδων. Από την άποψη της ανάπτυξης η αστική τάξη είναι προοδευτική και επαναστατική όταν το εμπορικό κεφάλαιο εξελίσσεται σε βιομηχανικό. Για τον ελληνικό καπιταλισμό του 1930 λέει ότι είναι υπάλληλος και υπηρέτης του ξένου κεφαλαίου.

Το 1956 ο Κορδάτος εξέδωσε μια συμπληρωμένη και αναθεωρημένη έκδοση του έργου «*Ιστορία του Ελληνικού εργατικού κινήματος*» που είχε πρωτοκυκλοφορήσει το 1932. Αναδεικνύει τον πρωτοπόρο ρόλο των αστών των παροικιών στην πολιτισμική ανάπτυξη των Ελλήνων και την εθνική τους συνειδητοποίηση.¹²² Ο Κορδάτος αναφέρει ότι το εργατικό κίνημα στην Ελλάδα είχε αργή ανάπτυξη.¹²³ Καθώς οι νέες παραγωγικές δυνάμεις αναπτύχθηκαν με αργό ρυθμό, δεδομένου ότι η ελληνική βιομηχανία μέχρι το 1860 δεν υπήρχε. Τότε ξεκίνησε με την μορφή της ελαφράς βιομηχανίας. Μέσα στα πλαίσια της καπιταλιστικής ανάπτυξης και εδραίωσης της αστικής τάξης, μετά το 1910,

διαμορφώθηκε ένας τύπος οικονομικής δραστηριότητας¹²⁴ που έκανε την ελληνική αστική τάξη παρακλάδι του Ευρωπαϊκού καπιταλισμού, με βοηθητικό ρόλο στις σχέσεις ανταλλαγής μεταξύ Ανατολής και Ευρώπης. Απέναντι σε αυτή την αστική τάξη¹²⁵ εμφανίζεται τότε και ο νέος ταξικός εχθρός της που είναι η οργανωμένη εργατική τάξη. Αποτέλεσμα είναι να επέρχεται και η

122. Οι εμποροβιοτεχνικές επιχειρήσεις του Ελλαδικού χώρου είχαν καταστραφεί ήδη πριν την έναρξη της επανάστασης. Κορδάτος Ιωάννης, *Ιστορία του Ελληνικού εργατικού κινήματος*, εκδ. Μπουκουμάνης, 1972, σελ. 9, 12.

123. Από το 1910 ως την άνδρωση του το 1918.

124. Εξαγωγή πρώτων υλών στη Δύση και εισαγωγή βιομηχανικών προϊόντων της Δύσης. Ο ρόλος του Ελληνικού κεφαλαίου για ένα μεγάλο διάστημα ήταν εμπορομεσιτικός, δηλαδή παρασιτικός μέσα στη συνολική λειτουργία του διεθνούς καπιταλισμού.

125. Αστική τάξη που όπως λέει ο Κορδάτος δεν έπαιξε κανένα προοδευτικό ρόλο στα χρόνια μετά την επανάσταση και συμβιβάστηκε με τους Φαναριώτες και τα παλιά τζάκια, αφού η τσιφλικάδικη ιδιοκτησία δεν αποδιορθώθηκε μέχρι το 1917.

ταξική σύγκρουση, μεταξύ αστικής και εργατικής τάξης, αφού η αστική τάξη παίρνει σκληρά αντεργατικά μέτρα, με εκμετάλλευση, με αντεργατική νομοθεσία και κρατική βία, και η εργατική τάξη οργανώνεται και κινητοποιείται για καλλίτερες συνθήκες εργασίας και βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου. Η εκμετάλλευση έφερε λοιπόν αναπόφευκτα την ταξική σύγκρουση.

Αυτή την χρονιά εκδίδεται και το έργο του «*Η Επανάσταση της Θεσσαλομαγνησίας το 1821*»¹²⁶ όπου αναδεικνύει τον αντεπαναστατικό ρόλο των φεουδαρχικών, που δεν είχαν εθνική συνείδηση, και την ανάπτυξη της ελληνικής αστικής τάξης τον 18ο αιώνα. Αναφέρεται στους κοτζαμπάσηδες σαν τάξη γαιοκτημόνων και στην απαξίωσή τους προς τους αρματωλούς, αλλά και στον αρνητικό ρόλο του Καποδίστρια. Τα στοιχεία του τα παίρνει από τα απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη, του Φωτάκου και του Σπυριδάδη.^{127 128}

Το 1931, βγαίνει το βιβλίο του «*Ο Ρήγας Φεραίος και η εποχή του*» όπου αναφέρεται στην πίστη του Ρήγα στις φιλελεύθερες ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης και της αστικής τάξης και στο όραμά του για μια ενιαία Βαλκανική ομοσπονδία λόγω της ανάπτυξης της αστικής τάξης. Εξέφραζε τον δυναμισμό και την αυτοπεποίθηση για την οικονομική άνθηση της ελληνικής αστικής τάξης, είχε συμπυκνωμένα «τα ιδανικά και τας ιδέας της Ελληνικής Επαναστάσεως» και ήταν «ένas από τους γνησιώτερους αντιπροσωπευτικούς

126. Λέει ο Κορδάτος ότι στο βιβλίο *Η Κοινωνική σημασία της Επανάστασης του '21*, είναι ένα «εθνικό κίνημα» το οποίο όμως δεν εξέφραζε το σύνολο του λαού που επαναστάτησε 9πράγμα που δέχεται η παραδοσιακή, επίσημη ιστοριογραφία), μα ένα κίνημα του οποίου εμψυχωτής και οργανωτής...ήταν η μεσαία, η αστική τάξη, που πήρε μαζί της και τα φτωχά λαϊκά στρώματα (κατώτερη τάξη). Η ανώτερη τάξη (φεουδάρχια), δηλαδή οι κοτζαμπάσηδες, οι Φαναριώτες της Πόλης και ο ανώτερος κλήρος, ούτε είχαν εθνική συνείδηση, ούτε θέλησαν την Επανάσταση.

127. Γιάννης Κορδάτος, «*Η Επανάσταση της Θεσσαλομαγνησίας το 1821*» σελ. 8, 9, 38, 61, 47, 52, 105, 108, 161, 148.

128. Στην ανάλυση από μαρξιστικής πλευράς λέει ότι ο μαρξισμός δεν είναι μονοδιάστατος, αλλά όπως αναφέρει ο Πλεχάνωφ μονιστικός, γιατί αξιολογεί την οικονομία σαν σημαντικό παράγοντα σε σχέση με το εποικοδόμημα που είναι η ιδεολογία και η πολιτική που καθορίζουν την οικονομική βάση. Στο ίδιο σελ. 47, 12-13, 15.

τύπους της τότε αστικής τάξεως». ¹²⁹ Γίνεται επίσης αναφορά σε σχέση με το εθνικό ζήτημα στην εθνική ταυτότητα των Ελλήνων και για τους αστούς που ήθελαν την δημιουργία του δικού τους κράτους, γιατί κάτω από τους Οθωμανούς δεν είχαν ατομική ιδιοκτησία και ασφάλεια που να κατοχυρώνει την ίδια την ελληνική αστική τάξη σαν τάξη.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο μαρξιστής Κορδάτος αποφαινεται πως η ιστορία της ανθρώπινης κοινωνίας είναι ιστορία της πάλης των τάξεων, ότι τα αίτια της κίνησής της είναι υλιστικά και ότι οι πολιτειακές μεταβολές, καθορίζονται από τον οικονομικό παράγοντα. Στην ιστορία, οι αντιθέσεις και η πάλη των τάξεων δημιουργούνται στην υλική βάση της κοινωνίας και προκαλούν την εξέλιξή της. Για την ερμηνεία των ιστορικών φαινομένων, κύριο ρόλο παίζουν οι παραγωγικές δυνάμεις και οι παραγωγικές σχέσεις που με την ταξική πάλη συμβάλλουν στη διαλεκτική εξέλιξη της ιστορίας.

Σε όλο το έργο του Κορδάτου φαίνεται ότι η ανάλυσή του βασίζεται στη μαρξιστική - λενινιστική θεωρία για το κράτος. Θεώρησή του είναι ότι το

κράτος γεννήθηκε, από τότε που διασπάστηκε η πρωτόγονη κοινωνία σε τάξεις και θα διαρκέσει όσο υπάρχουν εκμεταλλευτικοί τρόποι παραγωγής. Το αστικό κράτος θα αντικατασταθεί τελικά από το εργατικό κράτος, που θα προέλθει από την σοσιαλιστική επανάσταση και, στην προοπτική της, την κομμουνιστική κοινωνία, το κράτος θα εκλείψει, διότι θα εκλείψουν και οι λόγοι ύπαρξης του οργανωμένου καταναγκασμού και η εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο.

129. Γιάνης Κορδάτος, *Η Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*, σελ. 60.

Αναλύοντας την κοινωνική διάσταση των συγκρούσεων ο Κορδάτος λέει ότι οι εμφύλιες διαμάχες είναι ταξικές συγκρούσεις που επισπεύδουν την ιστορική εξέλιξη, όταν η αστική τάξη αναλαμβάνει τον ιστορικό της ρόλο και γίνεται η μετάβαση από την κλειστή φεουδαρχική οικονομία προς την καπιταλιστική οικονομία και τη δημιουργία του ανεξάρτητου εθνικού κράτους. Ο Κορδάτος διακρίνει την άνοδο της αστικής τάξης και της αυτοσυνειδησίας της ως συνακόλουθο της ανάπτυξης της εμπορευματικής παραγωγής και της ανάδυσης του καπιταλισμού, σε ένα πρώιμο στάδιο, ενώ ερμηνεύει τις εμφύλιες διαμάχες ως τον ανταγωνισμό των τάξεων κατά το στάδιο της μετάβασης από την φεουδαρχία στον καπιταλισμό, οπότε και η αστική τάξη αναλαμβάνει τον ιστορικό της ρόλο εξυπηρετώντας ταυτόχρονα τα συμφέροντά της.

Βασιζόμενος στη μέθοδο του μαρξισμού, έρχεται σε αντιπαράθεση με την αστική ιδεαλιστική μεθοδολογία προσέγγισης της ιστορίας. Αποδίδει τα υλιστικά χαρακτηριστικά που βασίζονται στη μαρξιστική επιστημονική ανάλυση και την αντικειμενική σκέψη για την ιστορική εξέλιξη των ευρωπαϊκών κοινωνιών. Θεωρεί λοιπόν ότι το 1821 ήταν η αστική επανάσταση στην Ελλάδα, αλλά με εθνικά χαρακτηριστικά, αφού οι λαϊκές δυνάμεις των αγροτών πρωταγωνίστησαν στην επανάσταση, μέχρι που οι αστοί και οι κοτζαμπάσηδες συνασπίστηκαν, πήραν τον έλεγχο και περιόρισαν τους αγωνιστές και τις κοινωνικές διεκδικήσεις τους. Κάτω από την ιδεολογία της

Γαλλικής επανάστασης η αστική τάξη, με συμμάχους τις λαϊκές δυνάμεις, έβαλε σαν στόχο την δημιουργία εθνικού κράτους, αλλά οι φεουδάρχες της Πελοποννήσου μαζί με τον ανώτερο Κλήρο, ήρθαν σε σύγκρουση με τους στρατιωτικούς και με τη Φιλική Εταιρία, που στόχευε να αναλάβει την αρχιστρατηγία και να επιβάλει τη εξουσία με δημοκρατία και τον φιλελευθερισμό. Οι εμφύλιοι είναι, κατά τον Κορδάτο η άλλη πλευρά της

Επανάστασης του 1821, αφού έδωσαν στον Αγώνα, εκτός από εθνικά, και κοινωνικά απελευθερωτικά χαρακτηριστικά. Ο Κορδάτος χρησιμοποιεί τον ιστορικό υλισμό σαν μέθοδο ανάλυσης της κοινωνίας κάνοντας κριτική στη μεθοδολογία της αστικής ιδεαλιστικής προσέγγισης της ιστορίας και στηριζόμενος στην μαρξιστική κοινωνιολογία, η οποία αντιμετωπίζει την ιστορία της ανθρώπινης κοινωνίας ως ιστορία της πάλης των τάξεων.

Σύμφωνα με τον Κορδάτο σε όλη την Ελλάδα, οι λαϊκές μάζες ήταν αυτές που με αυθορμητισμό έδωσαν το αίμα τους στον Εθνικοαπελευθερωτικό Επαναστατικό αγώνα του 1821. Οι ισχυροί της ιστοριογραφίας επιλέγουν όμως να αναδεικνύουν την δράση των προυχόντων αριστοκρατών και ολιγαρχών και να μην κάνουν καμία αναφορά στην ιστορία των λαϊκών κινημάτων. Στην συνέχεια όταν τα λαϊκά κινήματα απέτυχαν, οι ολιγαρχικοί έγιναν και πάλι οι καταπιεστές του λαού και αντικατέστησαν τους Τούρκους Μπέηδες και Πασάδες. Δεν υπολόγιζαν τον λαό, οι μεγαλοκαπετάνιοι είχαν γίνει τοκογλύφοι – καταπιεστές των λαϊκών μαζών, με αποτέλεσμα μαζί με τις καταστροφές που είχε φέρει ο πόλεμος, να χειροτερεύσει η κοινωνική κατάσταση.

Ο Κορδάτος τονίζει για την επανάσταση του '21: «Υπάρχουν άλλα βαθύτερα αίτια τα οποία συνετέλεσαν δια την ανάπτυξιν και έκκρηξίν της. Και τα αίτια αυτά είναι υλιστικά. Καμμία «κοινωνική» ή «εθνική» Επανάστασις μέχρι τούδε δεν προεκλήθη από την θέλησιν ωρισμένων προσώπων ή από οιαδήποτε

υποκειμενικά ιδεαλιστικά ελατήρια. Αι μεγάλοι πολιτειακοί μεταβολαί εις την ιστορίαν της ανθρωπότητας έχουν την καταγωγήν εις οικονομικά φαινόμενα»

Επικεντρώνεται στον ρόλο της αστικής τάξης που πρωταγωνίστησε στη δημιουργία του νεοελληνικού κράτους και αναφέρει τα εξής: «Πρέπει να τονίσωμεν [...]ότι η ανάπτυξις της ναυτιλίας και του εμπορίου διέσπασαν προ

πολλού εις τα νησιά αυτά την φεουδαρχικήν οικονομίαν και η νέα τάξις (των εμπόρων και караβοκυραίων/εφοπλιστών) από του 1770 αρχίζει να αποκτά πολιτικά δικαιώματα και να λαμβάνεται υπ' όψιν από το Πατριαρχείον και τους Τούρκους ως ιδιαιτέρα νέα τάξις [...] η σχηματισθείσα νέα κοινωνική τάξις, η αστική, εις την υπόδουλον Ελλάδα είχαν φθάσει εις μεγάλην ανάπτυξιν υλικήν. Ένεκα του λόγου αυτού [...] η ελληνική αστική τάξις ωθήθη προς την ιδέαν της Επαναστάσεως κατά του Τουρκικού ζυγού [...] ».

Ο Διαφωτισμός έπαιξε μεγάλο ρόλο στην κοινωνική αλλαγή, ενώ ο Ρήγας Βελεστινλής με τις εκκλήσεις του για ένωση των βαλκανικών λαών για να ελευθερωθούν που είχαν κοινωνικό περιεχόμενο, ήταν η έκφραση της ιδεολογίας της αστικής τάξης για την ελληνική επανάσταση. Λέει ακόμη ο Κορδάτος ότι καλούσε και τους Τούρκους να ξεσηκωθούν εναντίον του απολυταρχισμού, στο πνεύμα της ελευθερίας, της αδελφότητας, με ισότητα και δικαιοσύνη. Ο Κλήρος, αντίθετα, με τα Προνόμια που του έδωσε ο Μωάμεθ Β΄ για να καλύψει την έλλειψη στελεχών με εμπειρία για την διεκπεραίωση της γραφειοκρατίας στην αυτοκρατορία, παρέμενε φεουδαρχικός. Οι μητροπολίτες μαζί με τους κοτζαμπάσηδες είχαν συγκεντρώσει όλη τη δικαστική εξουσία στα χέρια τους και κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας οι αριστοκράτες και ο κλήρος διατήρησαν όλα τα δικαιώματα. Η αριστοκρατία προερχόταν από τη Βυζαντινή αυτοκρατορία αφού ο «κατακτητής» δεν διέλυσε την κοινωνική και οικονομικήν υπόστασιν της Βυζαντινής φεουδαρχίας (κλήρου και

αριστοκρατίας) αλλά την διετήρησεν όπως μαρτυρούν όλοι οι ιστορικοί και χρονογράφοι».

Το κοινοτικό σύστημα ήταν, σύμφωνα με τον Κορδάτο, ο θεσμός της τοπικής αυτοδιοίκησης: στην κορυφή ήταν ο Προεστός ή Δημογέροντας - Κοτζάμπασης που προερχόταν από τους αρχαιότερους και τις πλουσιότερες οικογένειες της

κοινότητας. Το κύριο έργο του κοινοτικού συστήματος ήταν να εφαρμόζει το φορολογικό σύστημα του οθωμανικού κράτους. Οι φεουδάρχες καταπίεζαν πολιτικά και οικονομικά τους δουλοπάροικους και τους φτωχούς χωρικούς χρησιμοποιώντας πολύ σκληρές μεθόδους.

Για τη συμμετοχή του λαού στα γεγονότα ο Κορδάτος γράφει: «Και εις την ελληνικήν «Εθνικήν» επανάστασιν του '21 [...] επαναστάτησεν όχι όλος ο ελληνικός υπόδουλος λαός ως δια συνθήματος αλλά τα μέλη της Φιλικής Εταιρίας και οι συμμαχήσαντες προύχοντες και οπλαρχηγοί της Πελοποννήσου, Στερεάς, Θεσσαλίας κτλ. Ο κατώτερος λαός μέχρι της 20^{ης} Μαρτίου 1821 ούτε είδησιν είχε περί του ετοιμαζόμενου κινήματος. Μη έχων δε ο ίδιος ιδίαν συνείδησιν (πολιτικήν ή οικονομικήν) τάξεως (αναλόγως της επαρχίας εις την οποίαν ευρίσκετο) ηκολούθει ασυνειδήτως τα ιδανικά της κρατούσης οικονομικώς τότε τάξεως (εμπόρων και φεουδαρχών). Αρχικώς εδέχθη την Επανάστασιν ως κίνημα απελευθερωτικόν κατόπιν δε εξεβιάσθη να συντρέξη και να συμμετάσχη εις αυτήν υπό των εφοπλιστών, εμπόρων και φεουδαρχών (δημογερόντων και οπλαρχηγών)».

Για τον Ρήγα Φεραίο ο Κορδάτος λέει ότι ήταν «ένας από τους γνησιώτερους αντιπροσωπευτικούς τύπους της τότε αστικής τάξεως» και «εάν δεν συνελαμβάνετο ο Ρήγας ασφαλώς θα έπαιζεν αργότερα πρωτεύοντα ρόλον εις την επανάστασιν. Λόγω δε του κύρους του θα εγίνετο σπουδαίος παράγων και σύμβουλος της Επαναστάσεως ικανός και εμπνευσμένος εάν μη και αρχηγός

αυτής»¹³⁰ γιατί εκφράζει το αστικό πνεύμα αφού μιλάει για ελευθερία, αδελφότητα, ισότητα και δικαιοσύνη.

Ο Κορδάτος συνδέει άμεσα την εποχή του με το έργο του. Εστιάζει στην κοινωνική δομή της εκάστοτε εποχής, αφού απορρίπτει την εθνικιστική

130. Γιάνης Κορδάτος, *Η Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επαναστάσεως του 1821*, σελ. 60,61.

προσέγγιση. Όσον αφορά τον ρόλο των τάξεων, αναλύει τους διαφορετικούς ρόλους και στο πόσο συνεισέφεραν οι διάφορες κοινωνικές ομάδες, όπως οι φτωχοί αγρότες ή οι πλούσιοι έμποροι, στον επαναστατικό αγώνα. Ασχολείται με τις ταξικές συγκρούσεις και τις αντιφάσεις που υπάρχουν μεταξύ των τάξεων και με τις επιπτώσεις που έχουν στον αγώνα αυτές οι συγκρούσεις, αλλά και στην διαμόρφωση του νέου ελληνικού κράτους.

Ασχολείται με το ζήτημα της γέννησης της αστικής τάξης στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα, αναφερόμενος στο ότι η ανάπτυξη της ελληνικής αστικής τάξης ήταν στρεβλή, γιατί δεν υπήρχαν σε αυτή την φάση οι βιομήχανοι, που είναι πάντοτε μοχλός οικονομικής ανάπτυξης απέναντι στην προγενέστερη φεουδαρχική χειροτεχνική μορφή.

Οι «λαϊκές μάζες», ο λαός δεν είναι μία ενιαία μάζα, αλλά ένα σύνολο από διαφορετικές κοινωνικές τάξεις, όπως οι αγρότες, οι τεχνίτες και οι αστοί, με συγκεκριμένα οικονομικά συμφέροντα, που είναι ενάντια στους πλούσιους ντόπιους και Τούρκους και ρόλους στην επανάσταση. Τα ιστορικά γεγονότα της επανάστασης ο Κορδάτος τα αναλύει σε σχέση με την εποχή του, την ιδεολογία και την προοπτική. Γι' αυτόν κινητήριος μοχλός της ιστορίας δεν είναι εντέλει η αστική τάξη, αλλά η προοδευτική εργατική τάξη:

«Μόνον η οργανωμένη εργατική τάξις είναι τάξις προοδευτική.....Ο προοδευτικός ρόλος της... συνίσταται κυρίως εις κάτι πολύ ανώτερον και ευρύτερον. Εις την κατάργησιν των τάξεων με αντικειμενικόν σκοπόν την ίδρυσιν μιας ΝΕΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ μέσα εις την οποίαν δεν θα υπάρχει

εκμετάλλευσις ανθρώπου από άνθρωπον.....Η σύγχρονος εργατική τάξη αυτήν την αποστολήν έχει. Δια της Κοινωνικής Επαναστάσεως της θα γίνη όχι μόνον ο καταλύτης των οικονομικών και πολιτικών δεσμών της αλλά και ο Ελευθερωτής όλων των καταπιεζόμενων μαζών»¹³¹.

131. Γιάνης Κορδάτος, *Η Κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επαναστάσεως του 1821*, σελ. 168.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ι. Κ. Κορδάτου, *Η Κοινωνική Σημασία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*, Εκδοτικός οίκος Γεωργίου Ι. Βασιλείου, Αθήνα, 1924.

Κορδάτος Γιάνης, *Η Κοινωνική Σημασία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*, Επικαιρότητα, Αθήνα, 1999.

Κορδάτος Ιωάννης, *Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία*, τ.1, Εκδοτικός οίκος Γεωργίου Ι. Βασιλείου, Αθήνα 1925.

Κορδάτος Γιάνης, *Η Επανάσταση της Θεσσαλομαγνησίας το 1821*, Επικαιρότητα, Αθήνα, 1974.

Κορδάτος Γιάνης, *Ιστορία του αγροτικού κινήματος στην Ελλάδα*, Μπουκουμάνης, Αθήνα, 1973.

Κορδάτος Γιάνης, *Ιστορία του εργατικού κινήματος*, Μπουκουμάνης, Αθήνα, 1972.

Κορδάτος Γιάνης, *Εισαγωγή εις την Ιστορίαν της Ελληνικής Κεφαλαιοκρατίας*, Επικαιρότητα, Αθήνα, 1972.

Κορδάτος Γιάνης, *Δημοτικισμός και Λογιωτατισμός*, Μπουκουμάνης, Αθήνα 1974.

Κορδάτος Γιάνης, *Ακμή και Παρακμή του Βυζαντίου*, Μπουκουμάνης, Αθήνα, 1974.

Κορδάτος Γιάνης, *Τα τελευταία χρόνια της Βυζαντινής αυτοκρατορίας*, Μπουκουμάνης, Αθήνα, 1975.

Μάρξ Κάρλ, Ένγκελς Φρήντριχ, *Η Ελλάδα, η Τουρκία και το Ανατολικό Ζήτημα*, Γνώση, Αθήνα, 1985.

Μάρξ Κάρλ, Ένγκελς Φρήντριχ, *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, Νεφέλη, Αθήνα, 2002.

Παναγιωτίδης Σταύρος, *Το «Εθνικό Ζήτημα» στην Ελληνική Μαρξιστική Ιστοριογραφία (1907-1959)*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2021.

Λένιν Ίλιτς Βλαντιμίρ, *Κριτικά Σημειώματα Πάνω στο Εθνικό Ζήτημα. Για το Δικαίωμα Αυτοδιάθεσης των Εθνών*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2014.

Λένιν Ίλιτς Βλαντιμίρ, *Ο Ιμπεριαλισμός Ανώτατο Στάδιο του Καπιταλισμού*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1984.

Στάλιν Ι. Β., *Διαλεκτικός και Ιστορικός υλισμός*, Αθήνα.

Στάλιν Ι. Β., *Μαρξισμός και εθνικό ζήτημα*, Αθήνα.

ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, τ. Α' (1918-1924), τ. Β' (1925-1928), τ. Δ' (1934-1940), Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1974-1975.

Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ: πρακτικά, Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, Αθήνα, 1982.

Το Τρίτο Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ): πρακτικά, Έκδοση του Ιστορικού Τμήματος της ΚΕ του ΚΚΕ, Αθήνα, 1991.

ΚΚΕ, Τμήμα Ιστορίας της ΚΕ του ΚΚΕ, *1821 Η Επανάσταση και οι Απαρχές του Ελληνικού Αστικού Κράτους*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2021.

ΚΚΕ, *Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ 1918 – 1949*, τ. Α1, τ. Α2, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2018.

ΚΜΕ, *Η επανάσταση του εικοσιένα*, Επιστημονικό Συμπόσιο (21 – 23 Μάρτη 1981), Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1981.

La Revue Historique, Τόμος 21, Τεύχος 1 (2024), *Γιάνης Κορδάτος: Ένας Έλληνας Μαρξιστής Ιστορικός στον Εικοστό Αιώνα*, Βαγγέλης Καραμανωλάκης.

La Revue Historique, Τόμος 21, Τεύχος 1 (2024), *Ο Ελληνικός Μαρξισμός στο Πρώτο Μισό του 20ου Αιώνα: Μεταξύ Θεωρίας, Πολιτικής και Ιστορίας: Μερικές Προκαταρκτικές Σκέψεις*, Ιωάννης Κουμπουρλής.

Κουτσούκαλης Αλέκος, *Η πρώτη δεκαετία του ΚΚΕ 1918 – 1928*, Αθήνα, 1979.

Κουτσούκαλης Αλέκος, *Η δεύτερη δεκαετία του ΚΚΕ 1929 – 1939*, Αθήνα, 1984.

Ρούσος Πέτρος, *Βοήθημα της Νέας Ιστορίας της Ελλάδας*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1982.

Μπουμπούς Γιώργος, *Η ελληνική κοινωνία στην πρώιμη μαρξιστική σκέψη, Γ. Σκληρός – Γ. Κορδάτος (1907 – 1930)*, Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 1996.

Κολιού Νίτσα, *Οι ρίζες του εργατικού κινήματος και ο “Εργάτης” του Βόλου*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1988.

Μηλιός Γιάννης, *Ο Ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός. Από τον επεκτατισμό στην καπιταλιστική ανάπτυξη*, Αθήνα, 1988.

Μηλιός Γιάννης, *Η εξέλιξη των αντιλήψεων της κομμουνιστικής Αριστεράς για τον ελληνικό καπιταλισμό: η περίπτωση του Γιάνη Κορδάτου*, Περιοδικό Θέσεις, αρ. 49 (σελ. 61-83), Αθήνα, 1994.

Μηλιός Γιάννης, *Ο μαρξισμός ως σύγκρουση τάσεων*, Εναλλακτικές εκδόσεις, Αθήνα, 1996.

Μηλιός Γιάννης, Α. “Ιστορικές” προσεγγίσεις στο πλαίσιο της Αριστεράς: Η ανάδυση της αστικής τάξης και του έθνους ως προϋπόθεση της Ελληνικής Επανάστασης, από το: θεωρία του καπιταλισμού και το εθνικό φαινόμενο. Η ελληνική περίπτωση. V. Η Επανάσταση του 1821: Ιστοριογραφίες στο πλαίσιο της Αριστεράς και προσεγγίσεις σχετικά με τη “συνέχεια” του Ελληνικού έθνους, Γιάννης Μηλιός, Μαρία Φιλιοπούλου, Γιώργος Σώρος, Βασίλης Καραμαλέγκος.

Σπανάκου Ζωή, *Η έννοια της ιστορικής νομοτέλειας στο μεσοπολεμικό έργο του Γιάνη Κορδάτου*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 1991.

Νούτσος Παναγιώτης (επιμ.), *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα, από το 1875 ως το 1974*, Γνώση, Αθήνα, 1994.

Πουланτζάς Νίκος, *Κράτος, Εξουσία, Σοσιαλισμός*, Θεμέλιο, Αθήνα, 2001.

Νεφελούδης Παύλος, *Στις πηγές της κακοδαιμονίας*, Αθήνα, 1974.

Τσιντζιλώνης Χρήστος, *ΟΚΝΕ 1922 – 1943, Λενινιστικό μαχητικό σχολείο των νέων*, Αθήνα, 1989.

Φιλοσοφικό Λεξικό, Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, Αθήνα, 1986.

Εφημερίδα *Ριζοσπάστης*.

Κομμουνιστική Επιθεώρηση, Οκτώβρης 1933.

Hobsbawm Eric, *Για την Ιστορία*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1998.

Iggers Georg, *Η ιστοριογραφία στον εικοστό αιώνα*, Νεφέλη, Αθήνα, 1999.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.